

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ચેરમેન એન્ડ એમ.ડી., બી.પી.એલ.લિમીટેડ

વિ.

એસ.પી. ગુરુરાજા અને અન્યો

ઓક્ટોબર ૧૩, ૨૦૦૩

[વી.એન. ખરે, સીજે. અશોક ભાન અને એસ.બી. સિંઘા,
ન્યાયમુર્તીશ્રીઓ.]

કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એરિયા ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ દ્વારા જમીનના નિકાલને નિયમિત કરતા નિયમો-નિયમો ૭ અને ૧૩-કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૬૬--કલમો ૧૭ અને ૪૧-ઔદ્યોગિક જમીનની ફાળવણી-ડેવલપમેન્ટ બોર્ડની સત્તાઓ-ઉદ્યોગો સ્થાપવા માટે જમીન ફાળવણી અંગે અરજીઓ મંગાવવામાં આવી-વન વિન્ડો પદ્ધતિ દ્વારા આવી અરજીઓના વિચાર માટે બોર્ડ દ્વારા ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિની રચના કરવામાં આવી-અપીલકર્તા કંપનીને જમીન ફાળવણી બાબતે ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિનો નિર્ણય-નિયમ ૧૩નો

આશરો લેવાયો, જેમાં નિયમ ૭ હેઠળ જાહેરાત કરાયેલા પ્લોટોથી ભિન્ન કોઈપણ પ્લોટની વિશેષ કેસોમાં ફાળવણી કરવાની જોગવાઈ હતી—જમીન ફાળવણીનો મુદ્દો બોર્ડનું વૈધાનિક કાર્ય હોવા અંગે—નિર્ધારિત થયું કે બોર્ડ અને રાજ્યએ એવી કોઈ ગેરકાયદેસરતા કરી નહોતી જે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનનો વિષય બની શકતી—જોકે સામાન્ય રીતે ઔદ્યોગિક પ્લોટોની ફાળવણી નિયમ ૭ હેઠળ થવાની હતી, તથાપિ પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતાં બોર્ડ નિયમ ૧૩નો આશરો લેવા પરથી અપરોધિત નહોતું—અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરવામાં આવ્યો—નિર્ધારિત થયું કે સક્ષમ સત્તાધિકારીઓને પોતાની પ્રક્રિયા વિકસાવવાનો અધિકાર હતો, કારણ કે આવા પરામર્શો કેવી રીતે કરવા તેની કોઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી—વિચારવિમર્શના આધારે નિર્ણય લેવાની આવી પ્રક્રિયા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન કરતી નથી—ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦—અનુચ્છેદો ૧૪ અને ૧૬.

નીતિગત નિર્ણય—સાથે હસ્તક્ષેપ—ભાવનિર્ધારણ—ઔદ્યોગિક જમીન— અપીલકર્તા કંપનીને ઓછી કિંમતે જમીનની ફાળવણી, તેમ છતાં રાજ્યએ અન્ય ઉદ્યોગસાહસિક પાસેથી વધુ કિંમતરૂપ પ્રતિફળ મેળવેલું—અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ—નિર્ણિત, રાજ્યના નીતિગત નિર્ણય તથા કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં ફાળવણીની કિંમત સંપૂર્ણપણે મનસ્વી છે અને તેથી અદાલતી હસ્તક્ષેપ યોગ્ય બને છે, એવું કહી શકાય નહીં— જ્યાં સુધી તે કાનૂની સત્તાનો ઉપયોગ જે કાયદાકીય જોગવાઈઓ હેઠળ કરવામાં આવે છે તેમનું ઉલ્લંઘન થતું ન હોય અથવા એવો ઠરાવ ન આવે કે નિર્ણય અનધિકૃત અથવા ગેરકાયદેસર હેતુસર લેવાયો છે, ત્યાં સુધી અદાલત સામાન્ય રીતે નીતિમાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં ~ ~

ન્યાયિક પુનર્વિલોકન-તેની પરિસીમા-ઠરાવ્યું કે, દુર્વાજબી ઉતાવળ ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટેનો આધાર બની શકતી નથી, જ્યાં સુધી તે દુર્ભાવનાપૂર્વક કરવામાં આવી હોવાનું ઠરાવવામાં ન આવે-યોગ્ય રીતે મનન-વિચારણા કર્યા બાદ લેવાયેલ નિર્ણયને માત્ર દુર્વાજબી ઉતાવળના આધારે કાયદાકીય દુર્ભાવનાથી ગ્રસ્ત ગણાવી શકાય નહીં-કોઈ કાયદાકીય દુર્ભાવના કરવામાં આવી હોવાનું કોઈ નિષ્કર્ષ ન હોવાને કારણે, અપીલકર્તા કંપનીને કરવામાં આવેલ જમીન ફાળવણીમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય તેમ નહોતો.

જાહેર હિતની અરજી:

ઔદ્યોગિક જમીનના ફાળવણી અંગે ફાળવણીધારકે કબજો મેળવીને વિશાળ મૂડીરોકાણ કર્યું હતું-એક વર્ષ પછી અરજી દાખલ કરવામાં આવી-નિર્ધારિત થયું કે, આ સ્વરૂપના વિલંબને વડી અદાલતે અતિ મહત્વપૂર્ણ ગણવો જોઈએ હતો-વધુમાં, પ્રતિવાદીઓના લોકસ સ્ટેન્ડીને તે વિશિષ્ટ દલીલોને ધ્યાનમાં રાખીને વિચારવામાં આવ્યું જોઈએ હતું કે અરજી તે વ્યક્તિઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી જેઓની જમીનોનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું હતું.

કાયદેસર સત્તાપ્રાધિકરણ, એટલે કે કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકાસ બોર્ડ, કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ રચવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત અધિનિયમના પ્રાવધાનો મુજબ, રાજ્ય સરકારને જમીન અધિગ્રહિત કરવાની અને તે જ બોર્ડને વિકાસ તથા પાત્ર ઉદ્યોગોને ફાળવણી માટે સોંપવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી. આ હેતુસર, ઔદ્યોગિક

બોર્ડે રાજ્ય સરકારની પૂર્વ મંજૂરીથી 'કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકાસ બોર્ડ દ્વારા જમીનની નિકાલને નિયંત્રિત કરતા નિયમનો' તરીકે ઓળખાતા નિયમનો ઘડ્યા હતા. ઉક્ત નિયમનોના નિયમન ૭ મુજબ બોર્ડ જમીનની ઉપલબ્ધતા અંગે જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરશે અને ઉદ્યોગો અથવા ઉદ્યોગ શરૂ કરવાની મંજિલ ધરાવતા વ્યક્તિઓ પાસેથી અરજીઓ મંગાવશે. નિયમન ૧૩માં વિશેષ કિસ્સાઓમાં પ્લોટોની ફાળવણી અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. નિયમન ૧૩ અનુસાર, બોર્ડ રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને, નિયમન ૭ હેઠળ જેઓ સંબંધે અરજીઓ મંગાવવામાં આવી છે તેવા પ્લોટો સિવાયનો કોઈપણ પ્લોટ કોઈ વ્યક્તિ અથવા કંપનીને ઉદ્યોગની સ્થાપના માટે ફાળવી શકે છે.

બોર્ડે રાજ્યમાં ઉદ્યોગો સ્થાપવા ઈચ્છતા ઉદ્યોગસાહસિકોને ફાળવણી કરવા માટે અન્ય કારણો ઉપરાંત વિશાળ જમીનખંડનું અધિગ્રહણ કર્યું હતું. રાજ્યના આર્થિક વિકાસને વેગ આપવા માટે રાજ્યએ ઉદ્યોગસાહસિકો પાસેથી પ્રાપ્ત અરજીઓનો નિકાલ એક-વિન્ડો પદ્ધતિ દ્વારા કરવાની નીતિગત નિર્ણય સ્વીકાર્યો હતો. ઉક્ત હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તા કંપનીએ ઉદ્યોગો સ્થાપવાની દૃષ્ટિએ પોતાની ત્રણ યોજનાઓ માટે ૫૦૦ એકર જમીનની ફાળવણી માટે અરજી કરી હતી. ઉક્ત અરજી ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિ દ્વારા વિચારવામાં આવી, જેમાં કંપનીના હિતમાં ૧૭૫ એકર જમીન ફાળવવાનો નિર્ણય લેવાયો. તે અનુસંધાને કંપનીએ ફાળવવામાં આવેલી જમીનની કિંમતનો ૯૯% ભાગ જમા કરાવ્યો. તેમ છતાં, કંપનીને ફાળવવામાં આવેલી જમીનમાંથી માત્ર એક ભાગનો જ કબજો સોંપવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ, કેટલાક હિતગ્રસ્ત પક્ષકારો દ્વારા વિવિધ દાવાઓ દાખલ કરવામાં આવ્યા, જેના પરિણામે કંપની પોતાની બાંધકામ સંબંધિત

પ્રવૃત્તિઓ આરંભી શકી નહોતી. અંતે, લીઝ-સહ-વેચાણ કરાર અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો. લીઝ ૧૧ વર્ષની અવધિ માટે હતી, જેના અવસાન પછી સંપત્તિ ભાડાપટ્ટાધારકને ભાડાપટ્ટા આપનાર દ્વારા નિર્ધારિત કિંમતે વેચવાની હતી. અનુપશ્ચાત, પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ઉક્ત ફાળવણીને પડકારતી જાહેર હિતની અરજી દાખલ કરવામાં આવી, અન્ય કારણો ઉપરાંત આ આધારે કે જે કાનૂની હેતુઓ માટે બોર્ડ જમીન અધિગ્રહણ કરી શકતું હતું, તેનો ભંગ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત અરજીએ વડી અદાલત દ્વારા મંજૂરી પ્રાપ્ત કરી. તેથી હાલની અપીલો દાખલ કરવામાં આવી છે.

અપીલકર્તા તરફથી રજૂ કરવામાં આવ્યું કે, રાજ્ય દ્વારા અપનાવવામાં આવેલા નીતિનિર્ણયની માન્યતા છે કે નહિ તે પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કરીને વડી અદાલતે આક્ષેપિત ચુકાદો આપતાં સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી; વધુમાં, પ્રતિ એકર રૂ. ૩,૭૨,૩૨૪ ની કિંમતે ફાળવણી મંજૂર કરવાની બાબતમાં રાજ્યએ અતિશય ઉતાવળ દર્શાવી હતી એવો નિષ્કર્ષે પહોંચીને પણ વડી અદાલતે સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી, જોકે તેને અન્ય એક ઉદ્યોગસાહસિક પાસેથી પ્રતિ એકર રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦ પ્રતિફળ પ્રાપ્ત થયું હતું; વડી અદાલતે આ બાબતનો વિચાર કર્યો નહોતો કે રિટ અરજદારોને રિટ અરજી દાખલ કરવાની કોઈ અધિકારપાત્રતા નહોતી, કારણ કે જેમની જમીનોનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું હતું એવા લોકો દ્વારા તેઓને આગળ ધપાવવામાં આવ્યા હતા; રિટ અરજી ગંભીર વિલંબ અને લેચિસથી પીડિત હતી અને વડી અદાલતે પોતાનું અધિકારક્ષેત્ર વાપરવાનું અસ્વીકાર કરવું જોઈએ હતું, ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને કે આ દરમિયાન કંપનીએ વિશાળ રકમનું રોકાણ કરીને પોતાની સ્થિતિમાં ફેરફાર કર્યો હતો.

પ્રતિવાદીઓ તરફથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે કથિત ફાળવણી કંપનીને વહીવટી મંડળ દ્વારા જમીનના જે વિસ્તારની તેને વાસ્તવમાં જરૂર હતી તે અંગે કોઈ તપાસ કર્યા વિના કરવામાં આવી હતી અને તે સંબંધે મનન-વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો ન હતો. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે સંબંધિત સમયે કંપની દ્વારા કોઈ યોજનાપ્રતિ અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો અને કંપનીને એટલા વિશાળ વિસ્તારની જમીનની જરૂર હતી તે દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી પણ રજૂ કરવામાં આવી ન હતી.

અપીલો મંજૂર કરતાં, અદાલતે

નિર્ણિત : ૧. જમીનના ફાળવણી સંબંધિત બાબત બોર્ડની તરફથી કરવાનું એક ધારાકીય કાર્ય છે, જે કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ રચાયેલ છે. અધિનિયમના પ્રાવધાનો મુજબ, રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની અને તે જ પાત્ર ઉદ્યોગોને વિકાસ અને ફાળવણી માટે બોર્ડને સોંપવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. રાજ્યને સોંપવામાં આવેલ સત્તાના અનુસંધાનમાં અને તેના અમલીકરણ માટે, 'કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયા ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ દ્વારા જમીનના નિકાલને નિયંત્રિત કરતા નિયમો' તરીકે ઓળખાતા નિયમો ઘડવામાં આવ્યા હતા. સામાન્ય રીતે આવા ઔદ્યોગિક પ્લોટોની ફાળવણી નિયમોના નિયમ ૭ અનુસાર થવી જોઈએ, તે બાબતે જરાય શંકા રહી શકતી નથી. પરંતુ એટલા માત્રથી જ અહીં ઉપલબ્ધ હકીકતોની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને બોર્ડ અને રાજ્યના સત્તાધિકારીઓને નિયમ ૧૩ નો આશ્રય લેતા અટકાવવામાં આવ્યા ન હતા. અધિનિયમના પ્રાવધાનો અનુસાર, નિયમોના નિયમ ૭ ના સ્થાને નિયમ ૧૩ નો આશ્રય લેવો હોય તો રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ આવશ્યક છે. હાઈ લેવલ કમિટીના અધ્યક્ષ મંત્રી હતા, જેઓ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૬૬ હેઠળ રચાયેલા કાર્યપાલક કાર્યસંચાલનના નિયમો મુજબ રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા હકદાર હતા. એકવાર પરસ્પર ચર્ચા દ્વારા પરામર્શ થાય

અને વિવિધ ધારાકીય કાર્યો બજાવતી જુદી જુદી સત્તાઓ વચ્ચે સહમતિ સાધવામાં આવે, ત્યારે જે હેતુસર પરામર્શ કરવાનું હતું તે હેતુ પૂર્ણ થયેલ માનવામાં આવે. અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ ઘડાયેલા નિયમોમાં આવા પરામર્શ કરવાની કોઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નહોતી. આવી પરિસ્થિતિમાં સક્ષમ સત્તાધિકારીઓને પોતાની પ્રક્રિયા વિકસાવવાની છૂટ હતી. વિચારવિમર્શના આધારે નિર્ણય લેવાની આવી પ્રક્રિયા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નો ભંગ કરતી નથી. આ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, બોર્ડ અને રાજ્યએ કોઈ એવી ગેરકાયદેસરતા આચરી નહોતી, જે ન્યાયિક સમીક્ષાનો વિષય બની શકતી.

[૬૦૩-એ, ૫૯૯-ડી-ઈ; ૬૦૦-બી, ૬૦૪-એ-બી, ૬૦૩-એ-બી, ૬૦૩-સી-ડી, ૬૧૬-સી]

૨. કાનૂનનો આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે જમીનની કિંમત નક્કી કરવાની દૃષ્ટિએ, અર્થાત્ નાની જમીનના ક્ષેત્રફળ માટે અને મોટા જમીનના ક્ષેત્રફળ માટે, અલગ અલગ વિચારણાઓ ઊભી થાય છે. વર્તમાન કેસમાં ફાળવણીની કિંમત, રાજ્યના નીતિગત નિર્ણય તેમજ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવી સંપૂર્ણ મનસ્વી કહી શકાય નહીં કે જેમાં અદાલતના હસ્તક્ષેપની જરૂર પડે. એકવાર અદાલતને એવું જણાય કે કાયદેસર સત્તાધિકારીઓ દ્વારા વપરાયેલી સત્તા અધિનિયમની જોગવાઈમાંથી અનુસરાય છે, તો તે જોગવાઈઓના ફરજિયાત પ્રાવધાનોના ભંગનો નિર્ધાર ન થાય ત્યાં સુધી અને/અથવા એવો ઠરાવ ન થાય કે નિર્ણય 'અનધિકૃત અથવા ગેરકાયદેસર હેતુ' માટે લેવાયો છે, ત્યાં સુધી અદાલત સામાન્ય રીતે નીતિગત નિર્ણયમાં અથવા તે અનુસાર કે તેના અમલીકરણ માટે કારોબારી સત્તાધિકારીઓએ લીધેલા કોઈપણ નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરતી નથી. [૬૦૩-એચ, ૬૦૪-એ-બી]

જી.બી. મહાજન અને અન્ય વિ. જલગાંવ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ અને અન્ય, [૧૯૯૧] ૩ એસ.સી.સી. ૯૧; ટાટા સેલ્યુલર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા, [૧૯૯૪] ૬ એસ.સી.સી. ૬૫૧; એમ. પી. ઓઈલ એક્સ્ટ્રાક્શન અને અન્ય એક વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. અને અન્ય, [૧૯૯૭] એસ.સી.સી. ૫૯૨; નેતાઈ બાગ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ડબલ્યુ.બી. અને અન્ય, [૨૦૦૦] ૮ એસ.સી.સી. ૨૬૨; રૌનક ઇન્ટરનેશનલ લિ. વિ. આઈ. વી.આર. કન્સ્ટ્રક્શન લિ. અને અન્ય, [૧૯૯૯] ૧ એસ.સી.સી. ૪૯૨; નર્મદા બચાવો આંદોલન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, [૨૦૦૦] ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૬૪; બાલ્કો એમ્પ્લોઈઝ યુનિયન (રજિ.) વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, [૨૦૦૨] ૨ એસ.સી.સી. ૩૩૩; ગુરુવાયુર દેવસ્વોમ મેનેજિંગ કમિટી અને અન્ય એક વિ. સી.કે. રાજન અને અન્ય, [૨૦૦૩] ૬ સ્કેલ ૪૦૧, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ડૉન ઓલિવર દ્વારા રચિત 'લોકશાહીની, નાગરિકત્વની અને સારા શાસનની અદાલતો અને સિદ્ધાંતો', પાનું ૧૦૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૩. અતિશય ઉતાવળ એ પોતે જ એવી બાબત નથી કે જે દુર્ભાવનાપૂર્વક કરવામાં આવેલ હોવાનું ઠરાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટેનો આધાર બની શકે. આવા મામલાઓમાં જરૂરી બાબત ફાળવણી માટે લેવાયેલો સમય નથી, પરંતુ કાર્યવાહી જે રીતે કરવામાં આવી છે તે છે. કોઈ કાનૂની દુર્ભાવના આચરવામાં આવી હોવાનું કોઈ નિષ્કર્ષ ન હોય ત્યારે, વિવાદિત જમીન ફાળવણીમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય તેમ નહોતું. વર્તમાન કેસમાં હકીકત આધારિત કોઈ દુર્ભાવનાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો નથી. સામાન્ય

કાયદામાં અથવા સ્વીકૃત અર્થમાં દુર્ભાવનાનો અર્થ કોઈ વ્યક્તિ પ્રત્યે દુર્વૈરભાવ થાય છે, પરંતુ કાનૂની અર્થમાં તેનો અર્થ યોગ્ય કારણ કે બહાનું વિના ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં આવેલ ખોટો કૃત્ય થાય છે. યોગ્ય વિચારવિમર્શ પછી અને યોગ્ય મનન-વિચારણા કરીને લેવામાં આવેલ નિર્ણયને માત્ર આ આધાર પર કે રાજ્ય અને બોર્ડની તરફથી અતિશય ઉતાવળ કરવામાં આવી હતી, કાયદામાં દુર્ભાવના ગ્રસ્ત માનવામાં આવી શકતો નથી. [૬૧૬-એફ, જી, એચ, ૬૧૭-એ-બી]

બેંગલોર મેડિકલ ટ્રસ્ટ વિ. બી. એસ. મુકુપ્પા અને અન્ય, [૧૯૯૧) ૪ એસ.સી.સી. ૫૪ તથા ફાઈઝર લિ. વિ. મઝદૂર કોંગ્રેસ અને અન્ય, [૧૯૯૬] ૫ એસ.સી.સી. ૬૦૯, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૪.૧. વડી અદાલતે રિટ અરજિ સ્વીકારવામાં સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી, કારણ કે તેણે આ બાબત ધ્યાનમાં લીધી નહોતી કે આ કેસમાં થયેલા વિલંબને કારણે સમતા પરાજિત થઈ ગઈ હતી. ફાળવણી ઈ.સ. ૧૯૯૫માં કરવામાં આવી હતી. રિટ અરજિ એક વર્ષ પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી. તે સમય સુધીમાં કંપનીએ માત્ર જમીનનો કબજો જ લીધો નહોતો, પરંતુ પૂરતું મૂડીરોકાણ પણ કર્યું હતું. આ સ્વરૂપના વિલંબને વડી અદાલતે અતિ મહત્વપૂર્ણ ગણવો જોઈએ હતો. (૬૧૬-સી-ડી)

૪. જાહેર હિત અરજીનો સ્વીકાર કરવા બાબતે કાનૂનના ૨ મુખ્ય સિદ્ધાંતો અને અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની વ્યાપ્તિ અંગે, પડકારાયેલ ચુકાદો પસાર કરતી વખતે વડી અદાલતે વિચાર કર્યો નહોતો. જે વ્યક્તિઓની જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવી હતી, તેમની તરફથી આ મામલામાં થયેલ વિરોધના તથ્યને વડી અદાલતે ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ હતું. માત્ર એટલા માટે કે સંપાદન થયા બાદ જમીનો રાજ્યમાં નિહિત થઈ ગઈ હતી, તે માત્રથી એવું માનવું શક્ય નથી કે જેઓની જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવી હતી, તેઓ ફાળવણી મેળવવામાં

રસ ધરાવતા ન હતાં. આ બાબતમાં અપીલકર્તાઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વિશિષ્ટ વાદોને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રતિવાદીની લોકસ સ્ટેન્ડીનું પણ વિચારણ કરવું જોઈએ હતું. [૬૧૬-બી, ઈ]

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર :

દીવાની અપીલ ક્રમાંક ૨૧૬૬/૧૯૯૮.

કર્ણાટક વડી અદાલત દ્વારા ડબલ્યુ.પી. નં. ૩૦૯૬૫ ઓફ ૧૯૯૬ માં તા. ૭.૨.૯૮ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

સી.એ. નં. ૨૧૬૭/૧૯૯૮નું.

•

મુકુલ રોહતગી, વધારાના સોલિસિટર જનરલ, ડી.એ. દવે, ટી.એલ.વી. અચ્યર, આદિત્ય નારાયણ, રાજન નારાયણ, સુશ્રી વંદના ચૂધ, સુશ્રી પૂજા શર્મા, સૌરભ કિરપાલ, સુશ્રી કિરણ સૂરી, જી.વી. ચંદ્રશેખર પી.પી. સિંહ માટે, એસ<' .લ્જય આર. હેગડે હાજર પક્ષકારો માટે.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

એસ.બી. સિન્હા, ન્યાયમુર્તી. જાહેર હિતની અરજીએ રાજ્યનો આર્થિક વિકાસ કેવી રીતે અટકાવી શકાય તે બાબતે આ અદાલતે પોતાના કેટલાક નિર્ણયોમાં ધ્યાન દોર્યું છે. હાલનો કેસ તે ચાદીમાં ઉમેરો કરે છે.

પ્રજ્ઞભૂમિના તથ્યો:

કામાટકા ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકાસ બોર્ડ (આગામીમાં જેને 'બોર્ડ' તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) કામાટકા ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ

અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ રચાયેલ એક વૈધાનિક સત્તામંડળ છે. રાજ્ય કામાટકામાં ઉદ્યોગો સ્થાપવા ઇચ્છતા ઉદ્યોગસાહસિકોને જમીન ફાળવવાના હેતુ સહિત અન્ય હેતુઓ માટે તેણે વિશાળ વિસ્તારની જમીન સંપાદિત કરી હતી. રાજ્યના આર્થિક વિકાસને ગતિ આપવા ના દષ્ટિકોણથી કામાટકા રાજ્યએ ઉદ્યોગસાહસિકો પાસેથી પ્રાપ્ત અરજીઓનો નિકાલ એક જ વિન્ડો પ્રણાલી દ્વારા કરવાનો નીતિગત નિર્ણય અપનાવ્યો હતો. ઉક્ત હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે એક ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિ રચવામાં આવી હતી. બી.પી.એલ. લિમિટેડ (આગામીમાં જેને 'કંપની' તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) એ ઉદ્યોગો સ્થાપવા ના હેતુથી તેની ત્રણ યોજનાઓ માટે ૫૦૦ એકર જમીન ફાળવવાની અરજી કરી હતી. ઉક્ત અરજી ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિ દ્વારા વિચારવામાં આવી હતી, જેમાં કંપનીના પક્ષે ૧૭૫ એકર જમીન રૂપિયા ૮૨ પ્રતિ ચોરસ મીટર ના દરે ફાળવવાનો નિર્ણય લેવાયો હતો. ઉપરોક્ત હેતુઓ માટે કંપનીને વિવિધ અન્ય પ્રોત્સાહનો મેળવવાનો પણ હકદાર ઠરાવવામાં આવી હતી. આવી ફાળવણી તેના દ્વારા સંપાદિત કરવામાં આવેલી જમીનમાંથી, એટલે કે કામાટકા ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૨૮(૧) હેઠળ જારી કરાયેલ તારીખ ૨/૪ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૯૧ ની જાહેરનામાની શરતો અનુસાર ૨૯૬.૨૬ એકર જમીનમાંથી, તારીખ ૭.૪.૧૯૯૫ ના આદેશ દ્વારા કરવામાં આવી હતી.

જાહેર હિતની અરજી:

પ્રતિવાદીઓએ અન્ય બાબતો ઉપરાંત આ આધાર પર, કે જે કાનૂની હેતુઓ માટે બોર્ડ જમીન સંપાદિત કરી શકે છે તે ઉક્ત ફાળવણીના કારણે ભંગ પામ્યા હતા, તે જણાવાયેલી ફાળવણીને પ્રશ્નાધીન કરતાં જાહેર હિતની અરજી દાખલ કરી. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ થી ૩

એ રિટ અરજીમાં પોતાને સામાજિક કાર્યકરો તરીકે વર્ણવીને નીચે મુજબના દાવાઓ ઉઠાવ્યા હતા :

(અ) બોર્ડ જમીનનો અધિગ્રહણ માત્ર તે હેતુઓ માટે જ કરી શકે છે (અધિનિયમમાં જણાવ્યા મુજબ સંખ્યામાં ૩).

(બી) કે અન્ય ઉદ્યોગસાહસિકોને જમીન રૂપિયા ૮,૮૦,૦૦૦ પ્રતિ એકર ના દરે વેચવામાં આવી છે, જ્યારે બી.પી.એલ. ને તે રૂપિયા ૩, ૭૨,૩૨૪ પ્રતિ એકર ના દરે વેચવામાં આવી છે.

(સી) કે નિયમાવલીઓને વિરુદ્ધ હોવાથી ફાળવણી મનસ્વી અને અયુક્તિસંગત છે.

(ડી) કે સામાન્ય જનતાને જમીનની ઉપલબ્ધતા અંગે જાણ કર્યા વિના અને અરજીઓ આમંત્રિત કર્યા વિના ફાળવણી કરવામાં આવે છે.

(ઈ) કે સત્તાનો ઉપયોગ દુર્ભાવનાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે અને તે કાનૂની ક્ષેષથી દૂષિત છે.

બીજી તરફ, બોર્ડના વિવાદાસ્પદ દાવા આ પ્રમાણે હતા :

(એ) કે પ્રતિવાદીઓને રિટ અરજી જાળવી રાખવાનો કોઈ લોકસ સ્ટેન્ડી નથી, કારણ કે સામાન્ય જનતાના કાનૂની અધિકારોનું ઉલ્લંઘન થયું નથી.

(બી) સી.પી.સી.ના આદેશ ૧ નિયમ ૮ હેઠળ કોઈ નોટિસ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી ન હોવાને કારણે, રિટ અરજી જાળવાપાત્ર નહોતી.

(સી) કે ભારતના સંવિધાનના કલમ ૧૬૨ હેઠળની તેની કાર્યકારી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને કર્ણાટક સરકારે નવી ઉદ્યોગોની સ્થાપના અથવા હાલના એકમોના વિસ્તરણ માટે મંજૂરી/અનુમતિ/સ્વીકૃતિ આપવા માટે, નોંધપાત્ર પ્રામાણિકતા સાથે, એકલ વિન્ડો એજન્સીની સ્થાપના કરી છે, જેમાં જમીન, વીજળી, પાણી,

નાણાંકીય સહાય વગેરે જેવી આધારભૂત સુવિધાઓને મંજૂરી આપવાનો પણ સમાવેશ થાય છે. જ્યાં કોઈ ઔદ્યોગિક પ્રકલ્પમાં પચાસ કરોડથી વધુનું રોકાણ સંકળાયેલું હોય, ત્યાં મંજૂરી/અનુમતિ/સ્વીકૃતિ આપવાનો નિર્ણય ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિ દ્વારા લેવામાં આવશે.

(ડી) કે ઉક્ત સરકારના આદેશો હેઠળ રચાયેલ ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિએ તેની ૧૦.૧૦.૧૯૯૪ અને ૨૪.૧.૧૯૯૫ના રોજ યોજાયેલી બેઠકમાં એવી ભલામણ કરી હતી કે :

ડોબોસ્પેટ ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં બી.પી.એલ. સમૂહને કલર પિક્ચર ટ્યુબ અને બેટરીઝ પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે ૨૨૦ એકર જમીન તાત્કાલિક ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે.

(૨) સમૂહ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવનારી કુલ ૫૦૦ એકર જમીનની આવશ્યકતાના ન્યાયોચિત આધારના આધારે કમાટકા ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકાસ બોર્ડ દ્વારા વધારાની જમીન સંપાદન કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે.

તા. ૨૯.૩.૧૯૯૫ના રોજ યોજાયેલી તેની ૨૮મી બેઠકમાં, સમિતિ

બીપીએલ ઇન્ડિયા લિમિટેડની આવશ્યકતાઓની નોંધ લીધી અને વિસ્તૃત ચર્ચા બાદ એવો ઠરાવ કર્યો કે કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયા ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ (સંક્ષિપ્તમાં કેઆઈએડીબી) ડોબોસ્પેટ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયામાં આવેલી ૧૭૫ એકર જમીન બીપીએલ ઇન્ડિયા લિમિટેડને હસ્તાંતર કરશે.

(ઈ) ત્યારબાદ કર્ણાટક સરકારે તા. ૧૬.૫.૧૯૯૫ના પોતાના આદેશ દ્વારા બી.પી.એલ. ઇન્ડિયા લિ.ના ત્રણ પ્રકલ્પોને મંજૂરી

આપી હતી, જેમાં કુલ રૂપિયા ૬૬૩.૫૬ કરોડનું રોકાણ સામેલ હતું. કાર્પાટક સરકારે દોબોસ્પેટ ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં ૨૨૦ એકર જમીન ફાળવવાનો નિર્ણય કર્યો.

(એફ) કે, ડોબાસપેટ નજીક આવેલી ૨૭૮.૪૨ એકર ખાનગી જમીનનો વિસ્તાર રાજ્ય સરકારે આ પ્રતિવાદી દ્વારા વિકાસના હેતુસર કેઆઈએડીબી અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૨૮(જ) હેઠળ હસ્તગત કર્યો હતો. અંતિમ જાહેરનામું કાર્પાટક રાજપત્ર તા. ૧૨.૧૧.૧૯૯૨ માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. ટાઉન પ્લાનિંગના નિયામક સાથે પરામર્શ કરીને ૧ એકરથી ૨૧૦ એકર સુધીના ભિન્ન વિસ્તાર ધરાવતા કુલ ૨૮ પ્લોટો રચવાની યોજના બનાવવામાં આવી હતી. પ્લોટ ક્રમાંક ૧ અને ૨, જેનો વિસ્તાર અનુક્રમે ૩૦ એકર અને ૨૧૦ એકર છે, તે બીપીએલ ઇન્ડિયા લિ.ના હિતમાં અનામત રાખવામાં આવ્યા છે. બાકી રહેલા ૭૪ એકરમાં પ્રદૂષણ ન ફેલાવતાં ઉદ્યોગોને સમાવવા માટે નાના પ્લોટો બનાવવામાં આવ્યા છે. ૨૮.૮૦ એકર વિસ્તાર રસ્તાઓ, નાગરિક સુવિધાઓ વગેરે દ્વારા આવરી લેવાશે.

(જી) કે આ પ્રતિવાદી, ઔદ્યોગિક વિસ્તારનો વિકાસ કરતી વખતે, ડબલ્યુ.બી.એમ. રસ્તાઓનું નિર્માણ, બ્લોક ટોપિંગ, ગટરો સાથે ઢાંકણીઓ તેમજ કલ્વર્ટ, પ્રવાહીના પાણીની નિકાસ માટેના નાળા, બોરવેલ મારફતે પાણી પુરવઠો, માર્ગ પ્રકાશ વ્યવસ્થા, માર્ગકાંઠાના વૃક્ષો તથા ઉચ્ચ તાણ અને નીચા તાણની વીજલાઈન દોરી આપવાના જેવા વિકાસકાર્યો હાથ ધરે છે. તેમાં થયેલો ખર્ચ ફાળવાપત્રધારકો દ્વારા વહન કરવો રહે છે. જોકે, બી.પી.એલ. ઇન્ડિયા લિ.ને ફાળવવામાં આવેલી

જમીનનું સંપૂર્ણપણે વિકસિત કરવામાં આવ્યું છે અને માત્ર પરિધીય અવસ્થાપનાત્મક સુવિધાઓ. પૂરી પાડવામાં આવશે."

'--

કંપનીએ એ પણ આક્ષેપ કરતાં પ્રતિ-સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું કે ઉક્ત ફાળવણી સિંગલ વિન્ડો એજન્સી દ્વારા સ્વીકૃત બોર્ડના ઠરાવના અનુસંધાને કરવામાં આવી હતી. કંપનીનું અનુમાનિત મૂડીરોકાણ રૂપિયા ૬૦૦ કરોડ હતું. સમિતિની રચના નીચે મુજબ હતી :

૧. અધ્યક્ષ, કર્ણાટક સરકારને વધારાના મુખ્ય સચિવ
૨. સરકારના સચિવ સભ્ય વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગ વિભાગ
૩. સભ્યના કમિશનર અને સચિવ સરકાર, આવાસ અને શહેરી વિકાસ વિભાગ
૪. સરકારના સચિવ સભ્ય વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકી અને પર્યાવરણશાસ્ત્ર અને પર્યાવરણ
૫. ઉદ્યોગો અને વાણિજ્યના નિયામક સભ્ય
૬. અધ્યક્ષ અને વ્યવસ્થાપક નિયામક, સભ્ય કર્ણાટક સ્ટેટ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ઇન્વેસ્ટમેન્ટ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન લિમિટેડ
૭. વ્યવસ્થાપક નિયામક, કર્ણાટક રાજ્ય સભ્ય નાણાં નિગમ
૮. અધ્યક્ષ, કર્ણાટક વિજળી સભ્ય મંડળ અધ્યક્ષ, કામાટકા રાજ્ય પ્રદૂષણ સભ્ય નિયંત્રણ મંડળ સભ્ય આઈ.ઓ. મુખ્ય નિરીક્ષક, કારખાનાઓ અને બોઈલર્સ
૧૧. આબકારી કમિશનર સભ્ય

૧૨. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, કમાટકા સભ્ય અર્બન વોટર સપ્લાય
એન્ડ ડ્રેનેજ બોર્ડ

૧૩. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, કેઓનિક્સ સભ્ય

૧૪. કર્ણાટકના કાર્યકારી સભ્ય, સભ્ય ઔદ્યોગિક વિસ્તારો
વિકાસ સચિવ બોર્ડ

૧૫. જનરલ મેનેજર (પી એન્ડ ડી), કર્ણાટક સભ્ય. રાજ્ય
ઔદ્યોગિક રોકાણ અને સચિવ વિકાસ નિગમ લિમિટેડ

૧૬. સંયુક્ત નિયામક (ઔદ્યોગિક સભ્ય વિકાસ) ઉદ્યોગો અને
સચિવ વાણિજ્ય વિભાગ

કંપની દ્વારા દાખલ કરાયેલ અરજી વિવિધ પ્રક્રિયાઓમાંથી પસાર થઈ અને વિવિધ સમિતિઓની અનેક બેઠકો યોજાઈ. ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિએ પણ આ મુદ્દાનો અનેક બેઠકોમાં વિચાર કર્યો, જેના અનુસંધાને અને તેની આગળની પ્રક્રિયામાં ઉપરોક્ત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો, ત્યારબાદ કંપનીએ કબજો મેળવવાના હેતુસર ફાળવેલ જમીનની કિંમતના ૯૯% જેટલી રૂપિયા ૬,૪૫,૦૫, ૧૩૩ રકમ જમા કરી. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે ૧૭૫ એકરમાંથી માત્ર ૧૪૯ એકર અને: ૫. ગુંઠાનો જ કબજો સોંપવામાં આવ્યો હતો. અમલમાં રહેલા નિયમોના અનુસંધાને ભાડાપટ્ટા-સહ-વેચાણ કરાર ૨.૬.૧૯૯૫ના રોજ અમલમાં મુકાયો.

ત્યારબાદ કેટલાક હિતસંબંધિત પક્ષકારો દ્વારા વિવિધ દાવાઓ દાખલ કરવામાં આવ્યા, જેના પરિણામે કંપની તેની બાંધકામ સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ શરૂ કરી શકી નહોતી. અંતે, ૧૭.૪.૧૯૯૬ના રોજ ભાડાપટ્ટા-સહ-વેચાણ કરાર અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો, જે ૨૯.૫.૧૯૯૫થી અમલમાં

આવ્યો. ભાડાપટ્ટો ૧૧ વર્ષની અવધિ માટે હતો અને તે માટે વાર્ષિક ચૂકવવાનું ભાડું રૂ. ૫૫,૪૭૯ તથા જાળવણી ખર્ચ રૂ. ૭૪,૫૬૮ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. એવો નિર્ધાર કરવામાં આવ્યો હતો કે ઉલ્લેખિત ૧૧ વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થતાં, ભાડેદારને ભાડાપટ્ટાદાતાએ નિર્ધારિત કરેલી કિંમતે મિલ્કત વેચી દેવાશે.

ઉક્ત લીઝ કરારની કલમ ૧૧ (બી) નીચે મુજબ છે :

જેમ જ અનુકૂળ હોય તેમ, ભાડેદાતા ભાડે અપાયેલ પરિસરની કિંમત નક્કી કરશે, જેના દરે તે ભાડેદારને વેચવામાં આવશે, અને તે બાબતની જાણ ભાડેદારને કરશે; તથા આ અંગે ભાડેદાતાનો નિર્ણય ભાડેદાર ઉપર અંતિમ અને બંધનકારક રહેશે. ભાડેદારે, જો હોય તો, પ્રીમિયમ, ભાડેદાર દ્વારા ચૂકવાયેલ ભાડાની કુલ રકમ અને બાનાખત જમા રકમનો સમાયોજન કર્યા બાદ મિલ્કતના મૂલ્યની બાકીની રકમ, ભાડેદાતા અથવા આ બાબતમાં ભાડેદાતા દ્વારા સત્તાધિકૃત કરાયેલ અન્ય કોઈ અધિકારી દ્વારા હસ્તાક્ષરિત જાણ પ્રાપ્ત થયેલી તારીખથી એક મહિનાની અંદર ચૂકવવાની રહેશે. બીજી તરફ, જો ઉપરોક્ત સમાયોજન પછી ભાડેદાતા દ્વારા ભાડેદારને ચૂકવવાપાત્ર કોઈ રકમ નક્કી થાય, તો તેવી રકમ વેચાણખતના અમલ પહેલાંની તારીખે ભાડેદારને પરત કરવામાં આવશે.

અપીલકર્તાઓએ વડી અદાલત સમક્ષ એવો પણ દલીલ કર્યો હતો કે રિટ અરજદારો-પ્રતિવાદીઓને તે વ્યક્તિઓ દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવ્યા હતા જેમની જમીનો હસ્તગત કરવામાં આવી હતી. તેઓ રાજકીય પક્ષોના સભ્યો પણ હતા.

વડી અદાલત દ્વારા દિશાનિર્દેશો:

વડી અદાલતે સમગ્ર અભિલેખો મંગાવ્યા. પક્ષકારોના પરસ્પર વિરોધી અરજીઓ તેમજ કેસના અભિલેખો પર વિચારણા કર્યા બાદ, અત્રેનાં પ્રતિવાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ અરજી મંજૂર કરવામાં આવી અને નીચે મુજબ દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવ્યો :

"(એ) આ અરજદાર દ્વારા બી.પી.એલ. ઇન્ડિયા લિ.ના પક્ષમાં કરવામાં આવેલ જમીનનું ફાળવણી રદ કરવી, પરંતુ માત્ર એટલી હદ સુધી કે જે જમીન બી.પી.એલ. ઇન્ડિયાએ અત્યાં સુધી વાસ્તવમાં ઉપયોગમાં લીધી હોય તેનાથી વધુ હોય, અને કોઈપણ સ્થિતિમાં ૩૦ એકરથી વધુ ન હોય.

(બી) આ અરજદારને બાકી રહેલી જમીનનો કબજો તાત્કાલિક પુનઃપ્રાપ્ત કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

(સી) કબજો પુનઃપ્રાપ્ત કર્યા બાદ, આ અરજદારને ઉદ્યોગિક પ્લોટો રચવા અને તે અંગે જાહેર સૂચના આપી તથા અરજીઓ મંગાવી, ભાવિ ઉદ્યોગપતિઓને તે જ ફાળવવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

(ડી) બી.પી.એલ. ઇન્ડિયા લિ. પાસે બાકી રહેલી જમીન અંગે, આ અરજદાર એવી જમીનની કિંમત નીચેના દરે નિર્ધારિત કરશે પ્રતિ એકર રૂપિયા ૮ લાખ અને બી.પી.એલ. ઇન્ડિયા દ્વારા અગાઉથી જ ચુકવવામાં આવેલી રકમનું સમાયોજન કર્યા પછી, પ્રાપ્ત થયેલી રકમની તારીખથી વાર્ષિક ૬% વ્યાજના દરે વ્યાજ સાથે બાકી રહેલી રકમ બી.પી.એલ. ઇન્ડિયાને પરત કરશે.

(ઈ) અત્યાર સુધી બી.પી.એલ. ઇન્ડિયા દ્વારા જમીનનો વાસ્તવિક ઉપયોગ કેટલો કરવામાં આવ્યો છે તે નિર્ધારિત કરવા માટે, જમીન રેકૉર્ડના સહાયક નિયામક હતા અરજદાર અને પ્રતિવાદીઓની

હાજરીમાં બીપીએલ ઇન્ડિયા લિમિટેડ દ્વારા વાસ્તવમાં ઉપયોગમાં લેવાતી જમીનનું સર્વેક્ષણ હાથ ધરવા, તેનો નકશો તૈયાર કરવા અને સીમાઓ નિર્ધારિત કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે જેથી બોર્ડ બીપીએલ ઇન્ડિયા લિમિટેડ પાસેથી બાકી રહેલી જમીનનો કબજો પાછો મેળવી શકે.

(એફ) આ અરજદાર દ્વારા ચૂકવવાના રૂ. ૧૦,૦૦૦ના ખર્ચનો હુકમ રિટ અરજદારોના હિતમાં કરવામાં આવ્યો હતો."

ક્ષેત્રમાં અમલમાં રહેલા અધિનિયમો :

ઔદ્યોગિક જમીનના ફાળવણી સંબંધિત મુદ્દો કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ (આગળ ‘અધિનિયમ’ તરીકે ઉલ્લેખિત) દ્વારા શાસિત થાય છે, તે વિવાદાસ્પદ નથી. અપીલકર્તા-બોર્ડની રચના તે અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવી છે. ઉક્ત અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ, રાજ્ય સરકારને જમીન સંપાદિત કરવાની અને તેનો વિકાસ કરીને પાત્ર ઉદ્યોગોને ફાળવણી કરવા માટે તે જ જમીન બોર્ડને સોંપવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. ઉક્ત અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ નીચે મુજબ છે :

"૧૭. રાજ્ય સરકાર દ્વારા દિશાનિર્દેશ :

રાજ્ય સરકાર આ અધિનિયમના હેતુઓના અમલીકરણ માટે જરૂરી અથવા યોગ્ય હોવાનું તે જે સામાન્ય સ્વરૂપના નિર્દેશો યોગ્ય માને તે બોર્ડને આપી શકે છે, અને બોર્ડ આવા નિર્દેશોનું પાલન કરવા તથા તે મુજબ કાર્યવાહી કરવા માટે બંધાયેલ રહેશે.

૪૧. નિયમનો બનાવવાની સત્તા :

(૧) બોર્ડ, રાજ્ય સરકારની પૂર્વ મંજૂરીથી, નોટિફિકેશન (જાહેરનામા) દ્વારા આ કાયદા અને તેના હેઠળ બનાવાયેલા નિયમો સાથે સુસંગત હોય તેવા વિનિયમો (રેગ્યુલેશન્સ) આ કાયદાના હેતુઓને પૂર્ણ કરવા માટે બનાવી શકશે.

(૨) વિશેષરૂપે અને ઉપરોક્ત સત્તાની સામાન્ય વ્યાપકતાને આંચ ન પહોંચે તે રીતે, આવા નિયમો નીચેની બાબતો માટે જોગવાઈ કરી શકે છે :-

(અ)

(બી) બોર્ડ જે શરતો અને નિયમોને આધારે જમીનનો નિકાલ કરી શકે તે."

રાજ્યને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાના અનુસંધાનમાં અને તેના વધુ અમલીકરણરૂપે, 'કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તાર વિકાસ બોર્ડ દ્વારા જમીનના નિકાલને શાસિત કરતા નિયમો' તરીકે ઓળખાતા નિયમો ઘડવામાં આવ્યા. વર્તમાન કેસના હેતુસર સંબંધિત ઉક્ત નિયમોની નિયમ ૭ અને ૧૩ નીચે મુજબ છે :

"૭. અરજીઓ આમંત્રિત કરવી :

બોર્ડ જમીનની ઉપલબ્ધતા, વિતરણ કરવાની રીત, અરજીઓ રજૂ કરવાની છેલ્લી તારીખ અને પ્રત્યેક કેસમાં બોર્ડ જેને આવશ્યક માને તેવી અન્ય વિગતો, કર્ણાટક રાજ્યની અંદર અને બહાર પ્રસાર ધરાવતા અખબારો દ્વારા વ્યાપક જાહેર પ્રસિદ્ધિ આપી જાહેર કરશે અને ઉદ્યોગો સ્થાપવા ઈચ્છતા ઉદ્યોગો અથવા વ્યક્તિઓ પાસેથી અરજીઓ આમંત્રિત કરશે.

૧૩. વિશેષ કિસ્સાઓમાં પ્લોટોની ફાળવણી :

આ નિયમાવલીઓમાં સમાવાયેલ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, બોર્ડ રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને, નિયમાવલી ૭ હેઠળ જેમના સંબંધમાં અરજીઓ મંગાવવામાં આવે છે તે સિવાયનો કોઈપણ પ્લોટ અથવા વિસ્તાર, કોઈપણ વ્યક્તિ અથવા કંપનીને ઉદ્યોગની સ્થાપના માટે અથવા ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં આવશ્યક કોઈપણ સુવિધાની જોગવાઈ માટે ફાળવી શકે છે."

રજૂઆતો :

શ્રી મુકુલ રોહતગી, વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ, અને શ્રી ડી.એ. ડેવ, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહી, રજૂ કરે છે કે વડી અદાલતે પડકારાયેલ ચુકાદો આપતાં સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી, જેટલા અંશે તેણે રાજ્ય દ્વારા અપનાવવામાં આવેલ નીતિગત નિર્ણયની માન્યતા કે અમાન્યતાના પ્રશ્નમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું કે કંપનીએ તેના ઔદ્યોગિક એકમો સ્થાપવા માટેની જરૂરિયાતોનું મૂલ્યાંકન નિષ્ણાતો દ્વારા જ થઈ શકે, જેના માટે ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી, અને તેથી વડી અદાલત તે અંગે અપીલરૂપે બેસી શકતી નહોતી. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી કે વડી અદાલતે એ નિષ્કર્ષે પહોંચીને પણ સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી કે રાજ્યએ ફાળવણી મંજૂર કરવાની બાબતમાં અયોગ્ય ઉતાવળ દર્શાવી હતી અને તે પણ રૂપિયા ૩,૭૨,૩૨૪ પ્રતિ એકર ના દરે, જ્યારે તેને અન્ય એક ઉદ્યોગસાહસિક પાસેથી રૂપિયા ૮,૦૦,૦૦૦ પ્રતિ એકરનું પરિતોષ મળ્યું હતું.

વિદ્વાન વકીલે વધુમાં દલીલ કરી કે વડી અદાલતે આ બાબતનો વિચાર કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે કે રિટ અરજદારોને રિટ અરજી દાખલ કરવા માટે કોઈ હકઅધિકાર ન હતો, કારણ કે તેઓ તેવા લોકો દ્વારા આગળ ધપાવવામાં આવ્યા હતા જેમની જમીનોનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું હતું.

એવું દર્શાવવામાં આવ્યું કે જ્યાં જમીનોનું ફાળવણી ૭.૪.૧૯૯૫ ના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું, ત્યાં રિટ અરજી ૧૧.૧૧.૧૯૯૬ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવેલ હોવાથી તેમાં અતિશય વિલંબ અને ઉપેક્ષા હતી, અને એ દૃષ્ટિએ પણ વડી અદાલતે અપીલકર્તાઓના હિતમાં પોતાનો અધિકારક્ષેત્ર વાપરવાનો ઇનકાર કરવો જોઈએ હતો, ખાસ કરીને એ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતાં કે દરમિયાનમાં કંપનીએ અંદાજે રૂ. ૮૦ કરોડનું મૂડીરોકાણ કરીને પોતાની સ્થિતિમાં ફેરફાર કરી દીધો હતો.

પ્રતિવાદીઓ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ટી.એલ.વી. અચ્યર, બીજી તરફ, રજૂ કરશે કે કથિત ફાળવણી કંપનીના હિતમાં બોર્ડ દ્વારા એવી જમીનની તેને હકીકતમાં જેટલી જરૂર હતી તે અંગે કોઈ તપાસ કર્યા વિના કરવામાં આવી હતી અને તે બાબત સંબંધે મનનો કોઈ વિચાર પણ કરવામાં આવ્યો ન હતો. શ્રી અચ્યરનો દાવો છે કે કાયદા હેઠળ હસ્તગત કરવામાં આવેલી મિલકત જાહેર મિલકત છે અને બોર્ડ તેના ટ્રસ્ટી હોવાને કારણે તે સંબંધે અતિશય કાળજી અને સાવચેતી રાખવી આવશ્યક હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વડી અદાલતે યોગ્ય રીતે એવું નિષ્કર્ષ આપ્યું હતું કે તમામ હેતુઓ અને અર્થમાં આવી વિશાળ જમીનનો પટ્ટો કંપનીને વેચી દેવામાં આવ્યો હતો, યદપિ દેખીતી રીતે તે ૧૧ વર્ષના ગાળાને માટે ફાળવવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ કંપનીને ભાડે અપાયેલ જમીન સંબંધે વેચાણ દસ્તાવેજ મેળવવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થવાનો હતો. સંબંધિત સમયે, શ્રી અચ્યરે દલીલ કરી કે, કંપની દ્વારા ન તો કોઈ પ્રોજેક્ટ અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને ન તો એવું દર્શાવવા માટે કોઈ સામગ્રી મુકવામાં આવી હતી કે કંપનીને આવી વિશાળ જમીનની જરૂર હતી.

જાહેર હિતની અરજીઓનો વ્યાપ:

કંપનીનો એકથી વધુ એકમ સ્થાપવાનો ઇરાદો હતો. રાજ્યના આર્થિક વિકાસના ઉદ્દેશ્યને હાંસલ કરવા માટે, રાજ્યને ઉદ્યોગસાહસિકોની અરજીઓ સાથે યોગ્ય રીતથી વ્યવહાર કરવાનો અધિકાર છે. ઉક્ત હેતુ માટે એક ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિની રચના કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત સમિતિએ તેની બેઠક તા. ૧૦.૧૦.૧૯૯૪ના રોજ યોજી હતી, જેમાં અહીં ઉપરોક્ત સભ્યો ઉપરાંત વિવિધ અન્ય અધિકારીઓ પણ હાજર હતા. અનુમાનતઃ, તે પહેલાં કંપની દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજીઓનું સક્ષમ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું. વિસ્તૃત ચર્ચાઓ બાદ, ઉચ્ચસ્તરીય સમિતિએ નીચે મુજબ ઠરાવ કર્યો :

(એ) એકમને માલૂર ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયાથી ડોબેસ્પેટ ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયામાં સ્થાન પરિવર્તન કરવાની પરવાનગી આપવા માટે.;

(બી) ડોબેસ્પેટ ઔદ્યોગિક વિસ્તારમાં, નેલમંગલા તા., ખાતે કલર પિક્ચર ટ્યુબ, કલર ટેલિવિઝન્સ અને બેટરી એવા ત્રણ પ્રકલ્પો માટે કુલ ૫૦૦ એકર જમીન ફાળવવી, જે માલૂર ઔદ્યોગિક વિસ્તાર ખાતે કલર ટીવી સેટ્સ પ્રકલ્પ માટે અગાઉ કરવામાં આવેલી ૧૦૦ એકર જમીનની ફાળવણીના બદલે રહેશે, શરતે કે પ્રોમોટર્સ કલર પિક્ચર ટ્યુબ પ્રકલ્પ, કલર ટીવી પ્રકલ્પ અને બેટરી પ્રકલ્પ માટેની વ્યક્તિગત જમીન જરૂરિયાત દર્શાવે અને જરૂરી યોજનાઓ, બ્લોક આકૃતિઓ વગેરે સાથે તે જરૂરિયાતનું યોગ્ય સમર્થન કરે.

પ્રોત્સાહનો અંગે, નીચે મુજબ ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો :

"(૩) પ્રોત્સાહનો : એચએલસી એ નીચે મુજબના પ્રોત્સાહનો આપવાનો ઠરાવ કર્યો :

સ્થિર સંપત્તિના મૂલ્યના ૧૦૦%ની મર્યાદા આધીન, વ્યાવસાયિક ઉત્પાદન શરૂ થયાની તારીખથી ૮ વર્ષના ગાળા માટે તૈયાર માલના

વેચાણ પર વેચાણવેરા (કે.એસ.ટી., સી.એસ.ટી. અને ટર્નઓવર વેરા)માંથી ૧૦૦% મુક્તિ અથવા ૧૦ વર્ષના ગાળા માટે મુલતવી રાખવાની સગવડ. ટી.વી.ના ઉત્પાદનમાંથી કંપની પાસેથી મળતી એસ.ટી. આવકનું વર્તમાન સ્તર જાળવી રાખવાનું રહેશે.

(૨) પ્રકલ્પના નિર્માણ તબક્કા દરમિયાન દરેક વ્યક્તિગત કેસમાં રૂપિયા ૧.૦૦ કરોડ (એક કરોડ રૂપિયા)થી વધુ મૂલ્યના મૂડીગત માલસામાન/સાધનો પર ખરીદી કર (કંપની દ્વારા ખરીદી પર એસ.ટી.)ની ચુકવણીમાંથી મુક્તિ."

કલર ટેલિવિઝનના સંદર્ભમાં પણ સમાન વિચારણાઓ કરવામાં આવી હતી

કંપનીના પિક્ચર ટ્યુબ પ્રોજેક્ટ અને બેટરીઓના ઉત્પાદન અંગે. જમીનના ફાળવણી સંબંધિત બાબત બોર્ડની તરફથી કાનૂની કાર્ય છે. અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ, જો નિયમાવલીના નિયમ ૭ના સ્થાને નિયમ ૧૩નો આશરો લેવો હોય, તો રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ આવશ્યક છે. શું તેનો અર્થ એવો થાય છે કે પરામર્શ ચોક્કસ એક જ રીતથી, અર્થાત્ પત્રવ્યવહારના આદાનપ્રદાન દ્વારા જ અને અન્ય કોઈ રીતથી નહીં, કરવો જ જોઈએ? ઉપરોક્ત પ્રશ્નોનો ઉત્તર નકારાત્મક આપવો પડે. ઉચ્ચ સ્તરીય સમિતિના અધ્યક્ષ મંત્રી હતા, જેઓ ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૬૬ હેઠળ ઘડાયેલા કાર્યપાલક કાર્યના નિયમો અનુસાર રાજ્યનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા અધિકૃત હતા. એકવાર પરસ્પર ચર્ચાઓ દ્વારા પરામર્શ થાય અને કાયદાઓ હેઠળ ભિન્ન કાર્યો બજાવતી વિવિધ સત્તાઓ વચ્ચે સર્વસંમતિ પ્રાપ્ત થાય, તો જે હેતુસર પરામર્શ કરવાનું હતું તે હેતુ પૂર્ણ થયેલો માનવો. અધિનિયમ અથવા તે હેઠળ ઘડાયેલી નિયમાવલીમાં આવા પરામર્શ યોજવા માટે કોઈ પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી નહોતી. આવી પરિસ્થિતિમાં સક્ષમ સત્તાધિકારીઓને પોતાની પ્રક્રિયા વિકસાવવાની છૂટ

હતી. વિચારવિમર્શના આધારે નિર્ણય લેવાની આવી પ્રક્રિયા ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૪નો ભંગ કરતી નથી. હાલના કેસમાં હકીકતજન્ય દુર્ભાવનાનો કોઈ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો નથી. વડી અદાલતે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, આ આધાર પર પોતાનો ચુકાદો આપ્યો છે કે જમીનની કિંમત પ્રતિ વિસ્તાર રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦ નક્કી થવી જોઈએ હતી. ઉપરોક્ત નિર્ણયના સમર્થનમાં વડી અદાલતે ઉપરોક્ત દરે થયેલી મંજૂરી પર આધાર મૂક્યો છે. તેમ છતાં, બોર્ડ દ્વારા નીચે મુજબ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો:

એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૪ ને ફાળવવામાં આવેલી જમીન, જમીનની કિંમતની ગણતરી કરતી વખતે ગણવામાં આવેલી કેટલીક અવસંરચનાત્મક સુવિધાઓ સિવાય, આ અરજદાર દ્વારા સંપૂર્ણ રીતે વિકસાવવામાં આવી નહોતી. વ્યક્તિગત ઉદ્યોગસાહસિકોને ફાળવવામાં આવેલી જમીન તમામ અવસંરચનાત્મક સુવિધાઓ સાથે સંપૂર્ણ રીતે વિકસિત છે. અસમાન વચ્ચે કોઈ સમાનતા હોઈ શકતી નથી. જમીનની કિંમત આ અરજદાર દ્વારા સંપાદન ખર્ચ, આંશિક વિકાસ ખર્ચ, સેવા શુલ્ક અને સ્થાપના ખર્ચને ધ્યાનમાં લઈને નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે.

આ મુદ્દાના આ પાસાને તેની ગુણવત્તા હોવા છતાં વડી અદાલતે યોગ્ય ધ્યાન આપ્યું નહોતું.

કાયદાનો આ એક સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે જમીનની કિંમતોના નિર્ધારણના હેતુસર, એટલે કે નાનું ક્ષેત્રફળ અને મોટા ક્ષેત્રફળ અંગે, જુદા જુદા વિચારણાઓ ઊભી થાય છે. ફાળવણી કિંમત પ્રતિ એકર રૂ. ૩, ૭૨,૩૨૪ હતી, જે રાજ્યના નીતિગત નિર્ણય તથા આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા, અદાલતના હસ્તક્ષેપને યોગ્ય ઠરાવે તેવી સર્વથા મનસ્વી હતી

એવું કહી શકાય તેમ નથી. તેમાં જરા પણ શંકા રહી શકતી નથી કે સામાન્ય રીતે આવા ઔદ્યોગિક પ્લોટોની ફાળવણી ઉપરોક્ત નિયમન ૭ ની જોગવાઈઓ અનુસાર થવી જોઈએ. પરંતુ માત્ર તે કારણે જ, અહીં પ્રસ્તુત હકીકતોની પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, બોર્ડ અને રાજ્યના સત્તાધિકારીઓ માટે નિયમન ૧૩ નો આશ્રય લેવાનો અવકાશ બંધ થતો નહોતો. એકવાર અદાલતને એવું જણાય કે કાયદેસરની સત્તાઓએ ઉપયોગમાં લીધેલી સત્તા કાયદાની કોઈ જોગવાઈમાંથી ઉત્પન્ન થતી હોવાનું દર્શાવી શકાય છે, તો જ્યાં સુધી તેની અનિવાર્ય જોગવાઈઓના ભંગનું નિષ્કર્ષ ન આવે અને/અથવા એવો ઠરાવ ન થાય કે નિર્ણય બિનઅધિકૃત અથવા ગેરકાયદેસર હેતુસર લેવામાં આવ્યો છે, ત્યાં સુધી અદાલત સામાન્ય રીતે નીતિગત નિર્ણયમાં અથવા તે અનુસાર કે તેના અમલાર્થે કાર્યપાલક સત્તાઓ દ્વારા લેવામાં આવેલા કોઈપણ નિર્ણયમાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં.

સામાન્ય કાયદા અથવા સ્વીકારના અર્થમાં ક્લેષભાવનો અર્થ કોઈ વ્યક્તિ સામે દુર્ભાવના થાય છે, પરંતુ કાનૂની અર્થમાં તેનો અર્થ યોગ્ય કારણ અથવા બહાનું વિના જાણપૂર્વક કરવામાં આવેલ ગેરકાનૂની કૃત્ય થાય છે.

ક્ષેત્રમાં કાર્યરત નઝીરના કાયદાઓ:—

જી.બી. મહાજન અને અન્ય વિ. જલગાંવ મ્યુનિસિપલ કાઉન્સિલ અને અન્ય, [૧૯૯૧] ૩ એસ.સી.સી. ૯૧ માં, આ અદાલતે આમ જણાવ્યું હતું :

૪૬. યદ્યપિ એ સત્ય છે કે સરકારી સંસ્થાએ પોતાની કરારાત્મક સત્તાઓનો જે ઉપયોગ કર્યો હોય તેની સામે ન્યાયિક પુનર્વીક્ષણના સિદ્ધાંતો લાગુ પડે છે, તેમ છતાં તપાસના વ્યાપ અંગેની આંતરિક

મર્યાદાઓ પોતે જ તે સિદ્ધાંતોનો એક ભાગ છે. ઉદાહરણરૂપે, પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદના મામલામાં પણ ન્યાયિક પુનર્વિશ્લેષણ આહ્વાન કરવામાં આવે તે પહેલાં કરારાત્મક નિર્ણયમાં જાહેર કાનૂનનો તત્ત્વ દર્શાવવો આવશ્યક છે. વર્તમાન મામલામાં અદાલત સમક્ષ રજૂ કરાયેલ સામગ્રી કાયદા મુજબ હસ્તક્ષેપ ન્યાયસંગત ઠેરવવા માટે જે જરૂરી છે તેનાથી ઘણું ઓછું પડે છે.

ટાટા સેલ્યુલર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, [૧૯૯૪] ૬ એસ.સી.સી. ૬૫૧ માં, ન્યાયિક સમીક્ષાના વિષયમાં અદાલતે નીચેના સિદ્ધાંતો પ્રતિપાદિત કર્યા હતા :

"૯૪. ઉપરોક્તમાંથી નિષ્કર્ષરૂપે કાઢી શકાય એવા સિદ્ધાંતો આ મુજબ છે :-

(૧) આધુનિક પ્રવૃત્તિ વહીવટી નટપટિમાં ન્યાયિક સંયમ તરફ સંકેત કરે છે.

(૨) અદાલત અપીલની અદાલત તરીકે બેસતી નથી, પરંતુ માત્ર નિર્ણય કઈ રીતે કરવામાં આવ્યો હતો તેની રીતની સમીક્ષા કરે છે.

(૩) અદાલત પાસે વહીવટી નિર્ણયને સુધારવા માટે જરૂરી નિષ્ણાતતા નથી. જો વહીવટી નિર્ણયની સમીક્ષા કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે, તો તે પોતાની જ નિર્ણયને તેના સ્થાને મૂકાશે, જ્યારે તે માટે જરૂરી એવી નિષ્ણાતતા તેની પાસે નથી અને તે પોતે પણ ભૂલપાત્ર હોઈ શકે છે.

(૪) ટેન્ડર માટેના આમંત્રણની શરતો ન્યાયિક તપાસને આધીન બની શકતી નથી, કારણ કે ટેન્ડર માટેનું આમંત્રણ કરારના ક્ષેત્રમાં આવે છે. સામાન્ય રીતે, ટેન્ડર સ્વીકારવાનો અથવા કરાર એનાયત

કરવાનો નિર્ણય અનેક સ્તરોમાં થતી વાટાઘાટોની પ્રક્રિયા દ્વારા લેવાય છે. ઘણીવાર, આવા નિર્ણયો નિષ્ણાતો દ્વારા ગુણાત્મક મૂલવણીના આધારે લેવાય છે.

(૫) સરકારને કરાર કરવાની સ્વતંત્રતા હોવી જ જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, વહીવટી ક્ષેત્ર અથવા અર્ધ-વહીવટી ક્ષેત્રમાં કાર્યરત વહીવટી સત્તા માટે કાર્યપ્રણાલીમાં યોગ્ય લવચીકતા આવશ્યક અનુસંગ છે. જોકે, નિર્ણયની કસોટી માત્ર વેડનેસબરીના વાજબીપણાના સિદ્ધાંતના અમલથી જ નહીં (તેમાં ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા અન્ય પરિબળોનો પણ સમાવેશ થાય છે) કરવી જોઈએ, પરંતુ તે મનસ્વિતાથી મુક્ત હોવો જોઈએ અને પક્ષપાતથી પ્રભાવિત થયેલો કે દુર્ભાવનાથી પ્રેરિત થયેલો ન હોવો જોઈએ.

(૬) નિર્ણયો રદ કરવાથી વહીવટતંત્ર પર ભારે વહીવટી ભાર આવી શકે છે અને વધારાના તેમજ અંદાજપત્રમાં સમાવેશ ન થયેલા ખર્ચ તરફ દોરી શકે છે."

એમપી. ઓઈલ એક્સ્ટ્રેક્શન એન્ડ અનધર વિ. સ્ટેટ ઓફ એમપી. એન્ડ અધર્સ, [૧૯૯૭] ૭ એસસીસી ૫૮૨ માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું :

જ્જ. પ્રતિવાદીઓના હિતમાં કરવામાં આવેલા પડકારિત કરારોમાં રહેલી પુનર્નવીકરણની જોગવાઈ અન્યાયી અથવા અયોગ્ય હોવાનું પણ જણાતું નથી. કરારની શરતો હેઠળ સાલના બીજાના પુરવઠા દ્વારા આપવામાં આવેલ સંરક્ષણને વધુ અવધિ માટે ચાલુ રાખવું જરૂરી છે કે નહીં, તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ણય કરવા યોગ્ય બાબત છે અને એવો

નિર્ણય સ્પષ્ટપણે મનસ્વી ન હોય ત્યાં સુધી અદાલત દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરવો યોગ્ય થતો નથી. હાલના કેસના તથ્યોમાં, વધુ અવધિ માટે સંરક્ષણ લંબાવવાનો રાજ્ય સરકારનો નિર્ણય સ્વતઃ અસંગત, મનસ્વી અથવા ચંચળ સ્વભાવનો છે એવું કહી શકાય નહીં જેથી આવી નીતિગત નિર્ણયની ન્યાયિક સમીક્ષા જરૂરી બને. તેથી, વડી અદાલતે પુનર્નવીકરણની જોગવાઈની અમાન્યતા અંગે અપીલકર્તાઓની દલીલ યોગ્ય રીતે નકારી છે. અપીલકર્તાઓએ અગાઉના પ્રયત્નોમાં પણ પુનર્નવીકરણની જોગવાઈ સહિત કરારની માન્યતા પડકારવામાં નિષ્ફળતા અનુભવી હતી. તેથી, પુનર્નવીકરણની જોગવાઈ સામેનો અનુગામી પડકાર ત્યારે સુધી સ્વીકારવો જોઈએ નહીં જ્યાં સુધી સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવવામાં ન આવે કે તથ્યપરિસ્થિતિમાં એવા ફેરફારો આવ્યા છે કે કરારના પુનર્નવીકરણ બાબતે રાજ્યએ પોતાની વિવેકસત્તાનો ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ. ડૉ. સિંઘવીએ યોગ્ય રીતે દલીલ કરી છે કે પ્રતિવાદીને વૈધ અપેક્ષા હતી કે કોઈ વિશેષ કારણ ન હોય જેનાથી આવી પ્રથાને અનુસરવામાં ન આવે, તો પુનર્નવીકરણની જોગવાઈને સામાન્ય રીતથી અને અગાઉની પ્રચલિત પ્રથાનુસાર અમલમાં મુકવી જોઈએ. "વૈધ અપેક્ષા" નો સિદ્ધાંત આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં ન્યાયિક રીતે માન્ય કર્યો છે. "વૈધ અપેક્ષા" નો સિદ્ધાંત જાહેર કાયદાના ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરે છે અને યોગ્ય કેસમાં તે મૂલભૂત તેમજ અમલમાં મૂકી શકાય એવો અધિકાર રચે છે.

તે ઉપરાંત આ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું :

જપ. રાજ્યની કાર્યવાહી માં નિષ્પક્ષતા અને પારદર્શિતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે, ખુદી ટેન્ડરો મંગાવીને અથવા જાહેર હરાજી દ્વારા અનુગ્રહોના વિતરણ કરવું ઇચ્છનીય છે, તેમ છતાં એવું માનવું શક્ય નથી કે એવા અનુગ્રહોનું વાટાઘાટ દ્વારા વિતરણ કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં અનુમત્ય

નથી. વર્તમાન કેસમાં, પસંદ કરેલ ઔદ્યોગિક એકમો સાથે રાહતી દરે સાલ બીજના ખાતરીયુક્ત પુરવઠા માટે કરારો કરીને રક્ષણાત્મક ઉપાય સ્વરૂપેની નીતિગત નિર્ણય સરકાર દ્વારા લેવામાં આવ્યો છે. રોયલ્ટીનો દર પણ કિંમત નિર્ધારણના કોઈ સ્પીકારેલા સિદ્ધાંત આધારીત સૂત્ર અનુસાર નક્કી કરવામાં આવ્યો છે, જેમનું અહીં નીચે સંકેત કરવામાં આવશે. તેથી, નિર્ધારિત રોયલ્ટી પર પ્રતિવાદીઓ અને કરારો હેઠળ આવરી લેવાયેલા અન્ય એકમોને સાલ બીજનું વિતરણ અથવા ફાળવણી પડકારવામાં આવી શકતી નથી. એ બાબતનું મૂલવણું જરૂરી છે કે આ કેસમાં, જાહેર હિત અથવા ખુદા ટેન્ડર દ્વારા વિતરણ કરવાથી માન્ય અને વસ્તુલક્ષી વિચારણાઓના આધારે પસંદ કરાયેલા અને કરારો હેઠળ આવરી લેવાયેલા ઔદ્યોગિક એકમોને રાહતી રોયલ્ટી દરે સાલ બીજના પુરવઠા રૂપે રક્ષણાત્મક ઉપાયની નીતિનો હેતુ સિદ્ધ થઈ ન શકે.

નેતાઈ બાગ અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય અને અન્ય, [૨૦૦૦] ૮ એસ.સી.સી. ૨૬૨માં. પીઠ તરફથી બોલતાં સેઠી ન્યાયાધીશે નિરીક્ષણ કર્યું :

જોકે રાજ્ય પોતાની કાર્યવાહી ન્યાયસંગત, ચુકિતસંગત અને કાયદા અનુસાર હોવાનું દર્શાવવાની પોતાની જવાબદારીમાંથી બચી શકતું નથી, તેમ છતાં જ્યારે આવી કોઈ કાર્યવાહી પડકારવામાં આવે છે, ત્યારે બંધારણના આદેશના ભંગનું પ્રાથમિક દૃષ્ટિએ અસ્તિત્વ દર્શાવવાનો પ્રારંભિક ભાર અદાલતનો આશરો લેનાર વ્યક્તિ પર રહે છે. અમે આ મામલામાં નોંધ્યું છે કે અપીલકર્તાઓ નોંધપોથી પર મૂકવામાં અથવા કોઈ આક્ષેપિત બંધારણીય દોષ અથવા ગેરકાયદેસરતા દર્શાવવામાં સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ ગયા છે. ન તો વડી અદાલત અને ન તો આ અદાલત એવા વ્યાપક પ્રકારની તપાસ હાથ ધરવા આગળ આવી હોત, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે રિટ અરજી

જમીનના ભૂતપૂર્વ માલિકોની રજૂઆત પર દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમનો મુખ્ય હેતુ કોઈપણ રીતે જમીન પાછી મેળવવાનો જણાતો હતો, કારણ કે સ્વીકાર્ય રીતે સમયના પ્રવાહ અને વિસ્તારના વિકાસ સાથે જમીનની કિંમત ઘણી ગણો વધી ગઈ હતી. નોંધનીય છે કે વર્ષ ૧૯૬૧ માં ભૂતપૂર્વ માલિકોને અંદાજે રૂ. ૫.૫ લાખ ચૂકવવામાં આવ્યા હતા અને રાજ્ય સરકારે સંપત્તિનું બજારમૂલ્ય રૂ. ૭૧,૫૯,૮૨૦ નિર્ધારિત કર્યું હતું, જે પ્રતિવાદી ૫ દ્વારા ચૂકવવામાં આવ્યું હતું. અપીલકર્તાઓએ પોતે જ જણાવ્યું છે કે તે સમયગાળા આસપાસ, જ્યારે જમીન પ્રતિવાદી ૫ ને ભાડે અપાઈ હતી, ત્યારે તેની કિંમત અંદાજે રૂ. ૧૧ કરોડ હતી. આ સિદ્ધાંત અંગે કોઈ વિવાદ હોઈ શકે નહીં કે સામાન્ય રીતે જ્યારે કોઈ રાજ્યની જમીન હસ્તાંતરિત કરવાની હોય અથવા રાજ્ય અનુદાન આપવાનો નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે જાહેર હરાજીનો આશરો લેવો જોઈએ અથવા જનતામાંથી ટેન્ડર મંગાવીને હસ્તાંતરણ કરવું જોઈએ. તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ ના આદેશના પાલનની ખાતરી આપવાની નિશ્ચિત પદ્ધતિ ગણાય. ટેન્ડર જાહેર ન કરવું અથવા જાહેર હરાજી ન યોજવી તે દરેક મામલામાં કારોબારી સત્તાના મનસ્વી ઉપયોગનું પરિણામ માનવામાં આવી શકે નહીં. યોગ્ય કાર્યવાહી માં પડકારવામાં આવે તો સામાન્ય નિયમમાંથી અપવાદ બનાવવો રાજ્યની કારોબારી દ્વારા ન્યાયસંગત ઠરાવી શકાય છે. બંધારણીય અદાલતો પાસેથી આક્ષેપિત અનિયમિતતાઓ, ગેરકાયદેસરતાઓ અથવા અબંધારણીયતા અંગે અનુમાન રાખવાની અપેક્ષા રાખી શકાય નહીં અને અદાલતો રાજ્યની કારોબારીના સદભાવપૂર્વક રચાયેલા અભિપ્રાયના સ્થાને પોતાનો અભિપ્રાય મૂકી શકે નહીં. અદાલતોનો સંબંધ અંતિમ નિર્ણય સાથે નથી, પરંતુ માત્ર નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયાની ન્યાયસંગતતા સાથે છે.

અહીં નોંધાયેલ કાનૂની સ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં, વર્તમાન મામલામાં, તે જોવાનું છે કે પ્રતિવાદી ૧ ની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર, મનસ્વી અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતી કે નહીં. અપીલકર્તાઓ તરફથી આ અંગેના કોઈ કથનો ન હોવા છતાં, વાટાઘાટ દ્વારા ભાડાપટ્ટાનો કરાર કરવા અંગે પોતાની કાર્યવાહીનું સમર્થન કરવા રાજ્યએ રજૂ કર્યું છે કે અર્ધ-ગ્રામીણ વિસ્તારમાં આવેલ નીચાણવાળી જમીન પર કસાઈખાનાં સહિતની એક સંકલિત ખાદ્ય પ્રક્રિયા એકમ માટે પ્રતિવાદી ૫ ને ભાડાપટ્ટો આપવાનો સમગ્ર વ્યવહાર એવો હતો કે રાજ્ય સરકારના શ્રેષ્ઠ પ્રયત્નો છતાં તેઓ ત્યાં કોઈ પ્રકલ્પ સ્થાપિત કરવામાં અસમર્થ રહ્યા હતા. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્યમાં એવો ઉદ્યોગ સ્થાપિત કરવાનો હેતુ રાખીને, જે ૩૦૦ થી વધુ વ્યક્તિઓને રોજગાર આપે અને રૂપિયા ૫૦ કરોડથી વધુની વિદેશી ચલણ આવક ઉપજાવે તેવી સંભાવના ધરાવતો હોય, તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓના વિચાર બાદ પ્રતિવાદી ૫ ને ભાડાપટ્ટો આપવામાં આવ્યો હતો. દુર્ગાપુર ખાતે આવેલ કસાઈખાનાનું, જે નુકસાનમાં ચાલી રહ્યું હોવાનું સાબિત થયું હતું, નિવારણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે વાટાઘાટનો માર્ગ અપનાવવામાં આવ્યો હતો. અખબારી જાહેરાતો આપ્યા છતાં પ્રતિવાદી રાજ્યને દુર્ગાપુર પ્રકલ્પ માટે કોઈ ખરીદદારો મળ્યા નહોતા.

મામલાના વિશિષ્ટ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, પ્રતિવાદી રાજ્યએ પ્રતિવાદી ૫ સાથે ભાડાપટ્ટાનો દસ્તાવેજ અમલમાં મૂક્યો તે કાર્યવાહી અયોગ્ય, ગેરકાયદેસર, મનસ્વી અથવા અસંગત વિચારણાઓથી પ્રેરિત હતી એવું માનવા માટે અમે પ્રેરિત થતા નથી. આ સંદર્ભે નોંધવા યોગ્ય છે કે ભૂતપૂર્વ માલિકો અને શાકાહારવાદના સમર્થકો સિવાય અન્ય કોઈએ એવી કોઈ ફરિયાદ કરી નથી કે પ્રતિવાદી

પ પાસેથી વસૂલ કરાયેલ સંપત્તિનું બજાર મૂલ્ય કહેવાતા અત્યંત ઓછા મૂલ્યે અથવા નામમાત્ર કિંમતે રાખવામાં આવ્યું હતું."

રૌનક ઇન્ટરનેશનલ લિ. વિ. આઈ. વી.આર. કન્સ્ટ્રક્શન લિ. અને અન્ય,
[૧૯૯૯] ૧ એસ.સી.સી. ૪૯૨ માં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

"૧૧. જ્યારે કોઈ જાહેર સત્તા અથવા રાજ્ય દ્વારા કરાર ફાળવવાના નિર્ણયને પડકારતી રિટ અરજી વડી અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલતે આ બાબતે સંતોષ પામવું આવશ્યક છે કે આવી અરજી સ્વીકારવામાં જાહેર હિતનો કોઈ તત્ત્વ સંકળાયેલો છે. ઉદાહરણ તરીકે, જો વિવાદ સંપૂર્ણપણે બે ટેન્ડરદાતાઓ વચ્ચેનો જ હોય, તો વિવાદપ્રક્રિયામાં જાહેર હિતનો કોઈ તત્ત્વ સંકળાયેલો છે કે નહીં તે જોવામાં અદાલતે અત્યંત સાવચેત રહેવું જોઈએ. બે ટેન્ડરદાતાઓએ દર્શાવેલી કિંમતોમાં રહેલો માત્ર તફાવત એવો હોઈ શકે છે કે ન પણ હોઈ શકે, જે પરથી આવા વ્યાવસાયિક વ્યવહારમાં અદાલત હસ્તક્ષેપ કરે ત્યારે જાહેર હિત સંકળાયેલું છે કે નહીં તે નક્કી કરવામાં નિર્ણાયક ગણાય. આ બાબત ધ્યાનમાં રાખવી અગત્યની છે કે અદાલતી હસ્તક્ષેપને કારણે પ્રસ્તાવિત યોજના નોંધપાત્ર રીતે મોડે પડી શકે છે અને તેથી ખર્ચમાં એવો વધારો થઈ શકે છે કે જે અદાલત અંતે વિવાદનો નિર્ણય એક ટેન્ડરદાતા કે બીજા ટેન્ડરદાતાના પક્ષમાં કરીને જાહેર નાણાંમાં જે કોઈ બચત સર્જે, તેનાથી ઘણો વધુ હોય. તેથી, જ્યાં સુધી અદાલત આ બાબતે સંતોષ પામતી ન હોય કે જાહેર હિતનો નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં સમાવેશ થાય છે, અથવા વ્યવહાર દુર્ભાવનાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં સુધી બે હરીફ ટેન્ડરદાતાઓ વચ્ચેના વિવાદોમાં અદાલતે અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ નહીં.

૧૨. જ્યારે કોઈ અરજિ લોકહિત અરજી તરીકે દાખલ કરવામાં આવે છે અને તેમાં રાજ્ય અથવા કોઈ જાહેર સંસ્થા દ્વારા કોઈ નિશ્ચિત ટેન્ડરદારે કરાર આપવામાં આવેલ હોવા સામે પડકાર ઉઠાવવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલતે પોતાને આ બાબતે સંતોષમાં લાવવું જરૂરી છે કે જેણે આ વિવાદ આરંભ્યો છે તે જાહેર હિત માટે સદ્ભાવપૂર્વક કાર્યવાહી કરી રહ્યો છે. લોકહિત અરજી માત્ર કોઈ તૃતીય પક્ષના અથવા અરજિ લાવનાર પક્ષના ખાનગી હિતો સિદ્ધ કરવા માટેનું આહુ આવરણ ન હોવું જોઈએ. લોકહિત અરજી લાવનાર સંસ્થાએ અગાઉ જાહેર સેવાના ક્ષેત્રમાં આપેલી સેવાઓનો અદાલત પરિચય લઈ શકે છે. લોકહિત અરજી સ્વીકારવામાં આવી હોય ત્યારે પણ, અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરતાં પહેલાં પરસ્પર વિરોધી જાહેર હિતોનું સાવચેતીપૂર્વક તોલમાપ કરવું જોઈએ. અદાલતનો હસ્તક્ષેપ અંતે યોજના અમલમાં વિલંબનું કારણ બની શકે છે. આવા વિલંબનું સ્પષ્ટ પરિણામ ભાવવધારો છે. જો ફરીથી ટેન્ડર મંગાવવાની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવે, તો યોજનાનો ખર્ચ નોંધપાત્ર રીતે વધી શકે છે. એથી પણ વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે અંતે જાહેરને યોજનાના કાર્યરંભમાં થયેલા વિલંબના સ્વરૂપે અને તેના અનુસંધાને કલ્પિત જાહેર સેવા જાહેરને ઉપલબ્ધ થવામાં થયેલા વિલંબના કારણે ઘણો વધુ ભોગ ચૂકવવો પડે. જો આવી રીતે વિલંબિત થતી યોજના વીજઉત્પાદન યોજના હોય, તો વીજ પુરવઠાની અછત અને તેના પરિણામે ઔદ્યોગિક વિકાસમાં પડતા અવરોધને કારણે જાહેરને મોટા પ્રમાણમાં નુકસાન ભોગવવું પડી શકે. જો યોજના માર્ગ અથવા સિંચાઈ નહેરના નિર્માણ માટેની હોય, તો પરિવહન સુવિધા ઉપલબ્ધ થવામાં થયેલો વિલંબ અથવા કૃષિ માટે પાણી પુરવઠો ઉપલબ્ધ થવામાં થયેલો વિલંબ દેશના આર્થિક વિકાસ માટે ગંભીર આંચકો સાબિત થઈ શકે. જ્યાં નિર્ણય સદ્ભાવપૂર્વક લેવાયો હોય અને પસંદગી કાયદેસર પરિબળોના આધારે કરવામાં આવી હોય તથા મનસ્વી રીતે ન કરવામાં આવી હોય, ત્યાં

અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની અરજિ અદાલતે સ્વીકારવાની કોઈ કારણસંગત જરૂર રહેતી નથી.

૧૩. તેથી રિટ અરજીને સ્વીકારતા પહેલાં અને આવી અરજીઓમાં કોઈપણ અંતરિમ આદેશો પસાર કરતાં પહેલાં, અદાલતે પરસ્પર વિરોધી જાહેર હિતોના મુદ્દાઓનું સાવધાનીપૂર્વક મૂલવણ કરવું આવશ્યક છે. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે તે આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચે કે અરજીને સ્વીકારવામાં પ્રબળ જાહેર હિત રહેલું છે, અદાલતે હસ્તક્ષેપ કરવો જોઈએ.

૧૪. જ્યાં દૂષિત હેતુનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય અથવા એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય કે કરાર ગૌણ હેતુઓ માટે કરવામાં આવ્યો છે અને અદાલત તેની સમક્ષ રહેલી સામગ્રીના આધારે એથી સંતુષ્ટ થાય કે આ આક્ષેપની વધુ તપાસ કરવાની જરૂર છે, ત્યાં અદાલત અરજી સ્વીકારવા હકદાર રહેશે. પરંતુ અહીં પણ, અદાલતે વચગાળાના આદેશો આપતા પહેલાં પરિણામોનું સંતુલિત મૂલ્યાંકન કરવું ફરજિયાત છે."

નર્મદા બચાઓ આંદો/અન વિ. યુનિયન ઑફ ઈન્ડિયા અને અન્ય,
[૨૦૦૦]૧૦ એસ.સી.સી. ૬૬૪ માં આ અદાલતે આ મત વ્યક્ત કર્યો :

"૪૭. આ યોજનાને સિદ્ધાંતતઃ પરચીસ વર્ષથી વધુ સમય પૂર્વે મંજૂરી આપવામાં આવી હતી, જ્યારે સ્વર્ગસ્થ પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ દ્વારા શિલાન્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો. ત્યારબાદ, ૧૯૭૪માં ચાર મુખ્ય પ્રધાનો, અત્રે મધ્ય પ્રદેશ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને રાજસ્થાનના મુખ્ય પ્રધાનો વચ્ચે, યોજના હાથ ધરવા બાબતે એક કરાર થયો હતો.

ત્યારપછી બંધની ઊંચાઈ અંગે વિવાદ ઊભો થયો, જે ૧૯૭૮માં ટ્રિબ્યુનલનો નિર્ણય આપવામાં આવતાં નિરાકરાયો. તે બાદ પણ કેટલાક વર્ષો સુધી અંતિમ મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી. દરમિયાન કેટલાક પર્યાવરણીય અભ્યાસો હાથ ધરવામાં આવ્યા હતા. પર્યાવરણ સંબંધિત ચિંતાને કારણે અંતિમ મંજૂરી આપવામાં આવી નહોતી, જે સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. પર્યાવરણ સંબંધિત સંપૂર્ણ માહિતી ઉપલબ્ધ ન હોવા છતાં, સરકારે અંતે ૧૯૮૭માં પર્યાવરણીય મંજૂરી આપી હતી. તે બાદ જ બંધના બાંધકામનું કાર્ય હાથ ધરવામાં આવ્યું અને અરજદારે ૧૯૯૪માં બંધના બાંધકામ કરવાનો નિર્ણય તથા આપવામાં આવેલી મંજૂરીને પડકારતી રિટ અરજી દાખલ કરવાનું પસંદ કર્યું, તે પહેલાં સેંકડો કરોડ રૂપિયાનું રોકાણ થઈ ચૂક્યું હતું. અમારા મત મુજબ, અરજદાર, જે ૧૯૮૬થી બંધ વિરુદ્ધ આંદોલન ચલાવતો હતો

અગાઉના સમયબિંદુએ અદાલતનો આશ્રય ન લેવાને કારણે તે વિલંબ અને બેદરકારીનો દોષિત છે.

બાલ્કો એમ્પ્લોઈઝ યુનિયન (રજિ.) વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૦૨] ૨ એસીસી ૩૩૩ માં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

"જાહેર હિતની અરજીઓ, અથવા જે સામાન્ય રીતે પી.આઈ.એલ. તરીકે ઓળખાય છે, તેનો ભારતીય ન્યાયિક પ્રક્રિયામાં પ્રવેશ ૧૯૭૦ માં થયો. એવું કહેવું ખોટું નહીં થાય કે આ પ્રકારની અરજીપ્રણાલીનું નવનિર્માણ મુખ્યત્વે ન્યાયાધીશો દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે તેની તાત્કાલિક જરૂરિયાત હતી. તે તબક્કે, તેનો હેતુ ત્યાં જાહેર હિતનું

રક્ષણ કરવાનો હતો જ્યાં ગરીબ, અજાણ અથવા સામાજિક કે આર્થિક રીતે વંચિત સ્થિતિમાં રહેલા અને કાનૂની ઉપચાર મેળવવામાં અસમર્થ લોકોના મૂળભૂત તેમજ અન્ય અધિકારોના પક્ષમાં રજૂઆત કરવી આવશ્યક હતી. પી.આઈ.એલ.નો સ્વભાવ વિવાદાત્મક હોવો નહોતો અને તે પક્ષકારો તથા અદાલતના સહકારી અને સંયુક્ત પ્રયાસરૂપે રહેવાનો હતો જેથી ગરીબો અને સમાજના નબળા વર્ગોને, જેઓ પોતાના હિતોનું રક્ષણ કરવાની સ્થિતિમાં નહોતા, ન્યાય મળી રહે. જાહેર હિતની અરજીનો અર્થ શબ્દો પોતે જે કહે છે તે કરતાં વધુ કંઈ નહોતો, એટલે કે "જાહેર હિતમાં વિવાદપ્રક્રિયા".

જોકે પ્રારંભમાં જનહિત અરજીનો આશ્રય મુખ્યત્વે લોકો તથા સમાજના નબળા વર્ગોને રાહત આપવા સંબંધિત કેસોમાં અને અનુરોધ ૨૧ હેઠળ માનવ અધિકારોના ભંગ થયેલા ક્ષેત્રોમાં લેવામાં આવતો હતો, પરંતુ સમય જતાં અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવી છે; પ્રો. એસ.બી. સાહેબે હાલમાં પ્રયોગમાં લેવાતી અધિકારક્ષેત્રની વ્યાપકતાનું નીચેના શબ્દોમાં સંક્ષેપ કર્યું છે:

તેથી, પી.આઈ.એલ.ને નીચેના પરિમાણોમાંથી એક અથવા વધુને સંતોષતું તરીકે વર્ણવી શકાય. આ પરિમાણો અપવર્જક નથી, પરંતુ માત્ર વર્ણનાત્મક છે :

જ્યાં અરજીના પાયાભૂત પ્રશ્નો વ્યક્તિગત સ્વરૂપના ન હોય પરંતુ બહુ મોટી સંખ્યામાં લોકોને વ્યાપક રીતે સામાન્ય રીતે લાગુ પડતા હોય (બંધક મજૂરી, વિચારાધીન કેદીઓ, જેલમાં રહેલા કેદીઓ).

જ્યાં અસરગ્રસ્ત વ્યક્તિઓ સમાજના વંચિત વર્ગો (સ્ત્રીઓ, બાળકો, બંધક મજૂરો, અસંગઠિત મજૂરો વગેરે) સાથે સંબંધિત હોય.

જ્યાં શોષણ ટાળવા માટે ન્યાયિક કાયદા-નિર્માણ આવશ્યક હોય (અંતર-દેશીય દત્તક ગ્રહણ, વેશ્યાઓના બાળકોનું શિક્ષણ).

જ્યાં લોકશાહી સંસ્થાઓની પવિત્રતાના સંરક્ષણ માટે ન્યાયિક હસ્તક્ષેપ આવશ્યક હોય (ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા, ફરિયાદોના નિવારણ માટેના મંચોના અસ્તિત્વ).

જ્યાં વિકાસ સંબંધિત વહીવટી નિર્ણયો પર્યાવરણને હાનિકારક હોય અને હવા અથવા પાણી જેવા પ્રાકૃતિક સંસાધનો અંગે લોકોના અધિકારને જોખમમાં મૂકે છે."

તાજેતરના વર્ષોમાં એવો એક ભાવ ઉદ્ભવ્યો છે કે, જે કોઈપણ આધાર વિના નથી, કે જાહેર હિતની અરજી હવે પ્રચાર હિતની અરજી અથવા ખાનગી હિતની અરજી બની જવાની દિશામાં વળી રહી છે અને તેમાં પ્રતિકૂળ પરિણામકારક બનવાની વૃત્તિ છે.

જાહેર હિતની અરજી સર્વ પ્રકારના અયોગ્ય કૃત્યો માટે કોઈ ગોળી કે સર્વરોગહર ઔષધ નથી. તેનું મૂળભૂત ઉદ્દેશ નબળા અને વંચિત વર્ગોના આધારભૂત માનવ અધિકારોનું સંરક્ષણ કરવાનું હતું અને તે એવી પ્રક્રિયા હતી જેનું નવીનીકરણ એ હેતુથી કરવામાં આવ્યું હતું કે

જાહેર હિતભાવના ધરાવતી વ્યક્તિ આવા લોકોની તરફથી હકીકતમાં અરજી કરે, જેઓ ગરીબી, લાચારી અથવા આર્થિક અને સામાજિક અસમર્થતાઓના કારણે રાહત મેળવવા માટે અદાલતનો આશરો લઈ શકતા ન હતા. તાજેતરના સમયમાં જાહેર હિતની અરજીઓનો વધતો દુરુપયોગ થયાના અનેક બનાવો સામે આવ્યા છે. તેથી, અરજીકર્તા દ્વારા જાહેર હિતની અરજી કયા પરિમાણોની અંદર દાખલ કરી શકાય અને અદાલત દ્વારા કયા પરિમાણોની અંદર સ્વીકારી શકાય, તેનો પુનઃ ભારપૂર્વક ઉલ્લેખ કરવાની આવશ્યકતા છે. આ પાસું આ અદાલત સમક્ષ વિચારણા માટે આવ્યું છે અને અમારે કરવાનું માત્ર એટલું જ છે કે તેનું પુનરાવર્તન કરી તેને ફરી ભારપૂર્વક રેખાંકિત કરવું."

જનહિતની વાદને સ્વીકારવા બાબતે અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો વ્યાપ આ અદાલતે ગુરુવાયુર દેવસ્વોમ મેનેજિંગ કમિટી અને અન્ય વિ. સી.કે. રાજન અને અન્ય, [૨૦૦૩] ૬ સ્કેલ ૪૦ ૧ માં દર્શાવ્યો છે. અનેક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, આ અદાલતે એમ ઠરાવ્યું હતું :

"આ સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે, જ્યાં જનસમુદાયનો કોઈ વિભાગ જ કારણમાં રસ ધરાવતો ન હોય, ત્યાં જનહિતની વાદ સામાન્ય રીતે સ્વીકારવામાં આવતી નથી."

કેટલાક અંશે ધૂંધળાં ક્ષેત્રોના અસ્તિત્વને નકારી શકાય તેમ ન હોય, પરંતુ એવો મુદ્દો વડી અદાલત સમક્ષ સ્થાપિત કરવો આવશ્યક હતો, જે હાલના કેસમાં કરવામાં આવ્યો નથી. આ અદાલત સહિત કોઈપણ કાયદાની અદાલત માટે કયા વિષયો અને કેટલી હદ સુધી લોકહિતની અરજીઓનો સ્વીકાર કરવો તે અંગે કડક સીમારેખા દોરવી મુશ્કેલ છે;

પરંતુ, અગાઉ અહીં નોંધ્યા મુજબ, આ અદાલતના નિર્ણયો વ્યાપક માર્ગદર્શિકા પ્રદાન કરે છે. આ અદાલત તથા વડી અદાલતે, જો તેમાંથી વિમુખ થવા અથવા તેનાથી ભિન્ન જવા માટે મજબૂત કારણો અસ્તિત્વમાં ન હોય, તો લોકહિતની અરજીના માર્ગે અનાવશ્યક યાત્રા હાથ ધરવી નહીં.

વડી અદાલતે ફક્ત કાયદાને સ્થાને મૂકવા, અવગણવા અથવા બાજુએ મૂકી દેવા માટે કાર્યવાહી કરવી જ ન જોઈતી. વડી અદાલતે કાર્યકાળ પૂર્ણ થયા પછી પણ કોઈ એડમિનિસ્ટ્રેટર પદ પર ચાલુ રાખવો જોઈએ તે માટે કોઈ દઢ અને ચુકિતસંગત કારણો દર્શાવ્યા નથી. તા. ૭મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૯૩ ના આદેશોમાંથી એવું જણાય છે કે વડી અદાલતે, દઢ અને પૂરતા કારણ વિના, એડમિનિસ્ટ્રેટરને પદ પર ચાલુ રહેવાની મંજૂરી આપી હતી, જોકે તેનો કાર્યકાળ પૂર્ણ થઈ ગયો હતો અને તેની બદલી અન્યત્ર કરવામાં આવી હતી. તેને અધિનિયમની કલમ ૧૭ કરતાં વિશાળ સત્તાઓ પણ સોંપી શકાતી નહોતી. વડી અદાલતે સરકારને ૫ આઈ.એ.એસ. અધિકારીઓના નામો અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવા કહીને, જેથી તે કમિશનરની નિમણૂક કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે, અધિનિયમમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને બાજુએ મૂકી કમિશનરની નિમણૂક કરવાની સત્તા પોતાના હાથમાં લઈ લીધી.

અદાલતે આવા જાહેર હિતની વાદને સ્વીકારવામાં અન્ય એક કારણસર સાવચેત અને સંયમી રહેવું જોઈએ. મંદિરના સત્તાધિકારીઓએ કઈ પ્રથાઓ અનુસરવી જોઈએ તે બાબતે ભક્તો વચ્ચે વિવાદ હોઈ શકે છે. મંદિરમાં કયા વિધિ-વિધાનો અને ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ આચરવા જોઈએ અથવા તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તે બાબતે પણ વિવાદ હોઈ શકે છે.

લોકોના એક વર્ગના પક્ષમાં લેવાયેલો કોઈપણ નિર્ણય બીજા વર્ગની ભાવનાઓને આહત કરી શકે છે. તેથી, અદાલતો સામાન્ય રીતે પ્રારંભિક તબક્કામાં આવા વિવાદિત ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરતી નથી, ખાસ કરીને ત્યારે, જ્યારે તેના પરિણામે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫ અને ૨૬ હેઠળ ભક્તોના કોઈ સમૂહના મૂળભૂત અધિકારનું ઉલ્લંઘન થવાની શક્યતા હોય. અન્ય કોઈપણ જેવી

રાજ્યના અન્ય અંગ તરીકે, અદાલતોએ પણ આદેશ આપતી વખતે એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે કલમો ૨૫ અને ૨૬ હેઠળ નાગરિકોના એક વર્ગના મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન ન થાય. વડી અદાલત તરફથી આવી સાવચેતી અને તકેદારીનું પાલન થવું આવકારદાયક પગલું ગણાશે.

આજે તૃતીય વિશ્વ સમક્ષ ન્યાય સુધીની પહોંચ એક મૂળભૂત સમસ્યા ઊભી કરે છે ત્યારે ભારતમાં તેનું મહત્વ વધ્યું છે. કાયદાઓ ગરીબોના સામાજિક-આર્થિક પરિસ્થિતિઓમાં સુધારો લાવવા માટે રચવામાં આવે છે, પરંતુ માત્ર કાયદો બનાવવો પૂરતો નથી; તેનો અમલ થવો આવશ્યક છે. પક્ષ તરફથી વિદ્વાન વકીલોએ ઉજાગર કરેલા મુખ્ય મુદ્દાઓનો એ જ દૃષ્ટિકોણથી વિચાર થવો જોઈએ. ફરિયાદો સ્વીકારીને મંદિરનું વહીવટ ચલાવવાથી સુખદ પરિસ્થિતિ ઊભી થતી નથી. વ્યાપક તપાસનો વિચાર કરવામાં આવેલો નથી. પ્રાકૃતિક ન્યાયના સિદ્ધાંતો અને ન્યાયસંગત પ્રક્રિયાનું પાલન જનહિતાર્થે ચલાવવામાં આવતી નિઃશુલ્ક જાહેર કાર્યવાહીમાં પણ થવું જોઈએ. મૂર્તિઓ સંબંધે અદાલતો નિઃસંદેહે પેરેન્સ પાત્રિયે તરીકે કાર્ય કરશે, પરંતુ જ્યારે કાયદો આ ક્ષેત્રને શાસિત કરે છે અને રાજ્ય વહીવટ પોતાના હસ્તે લે છે, ત્યારે સામાન્ય રીતે અદાલતો હસ્તક્ષેપ કરતી નથી.

આ ઉપરાંત એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

"શ્રી સુબ્બા રાવે એન.એમ. થોમસ (ઉપરોક્ત) નો ઉલ્લેખ આ નિવેદન માટે કાર્યો કે અદાલત પણ અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થમાં 'રાજ્ય' છે, પરંતુ તેનો એવો અર્થ થતો નથી કે કોઈ નિશ્ચિત મામલે અદાલત રાજ્યની કાર્યકારી સરકારની ભૂમિકા સ્વીકારી લેશે. કાનૂની કાર્યો રાજ્યને વિધાનમંડળ દ્વારા સોંપવામાં આવે છે, અદાલત દ્વારા નહીં. અદાલતો, પોતાની અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે, સામાન્ય રીતે સત્તાઓના વિભાજનના સિદ્ધાંતને પોતાના ધ્યાનમાં રાખે છે; જોકે તેનો એવો અર્થ નથી કે અદાલત કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં હસ્તક્ષેપ ન કરે, પરંતુ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતે આત્મસંયમના નિયમને પણ ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. અદાલતો, જેમ અગાઉ અહીં દર્શાવવામાં આવ્યું છે, સામાન્ય રીતે કાનૂની કાર્યપાલકોના કાર્યો પોતાના હાથમાં લેવા માટે અનિચ્છુક રહે છે. તે તેમને પ્રથમ તબક્કે તેમના કર્તવ્યો બજાવવા દે છે.

જ્યારે રાજ્ય પોતાની ફરજ બજાવવામાં નિષ્ફળ જાય ત્યારે અદાલત મેન્ડેમસ દ્વારા હસ્તક્ષેપ કરે છે. જ્યારે વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, પરંતુ તે જ કાયદેસર અને માન્ય રીતે કરવામાં આવ્યો ન હોય, ત્યારે પણ અદાલત હસ્તક્ષેપ કરે છે. પસાર કરવામાં આવેલા આદેશો ઉપર ન્યાયિક પુનર્વિચારના માર્ગે તે હસ્તક્ષેપ કરે છે. વૈકલ્પિક ઉપાયનું અસ્તિત્વ, ભલે હોય, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં અવરોધરૂપ નથી, પરંતુ સામાન્ય રીતે, જ્યાં સુધી એવું જાણવા ન મળે કે કોઈ આદેશ સંપૂર્ણપણે અધિકારક્ષેત્ર વિના પસાર કરવામાં આવ્યો છે અથવા બંધારણીય અથવા ધારાસભ્ય જોગવાઈઓના વિરોધાભાસમાં છે અથવા જ્યાં કુદરતી ન્યાયના

સિદ્ધાંતોનું પાલન કર્યા વિના આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો છે, ત્યાં સુધી અદાલત એમ કરશે નહીં. (જુઓ વિર્લપૂલ કોર્પોરેશન વિ. રજિસ્ટ્રાર ઓફ ટ્રેડ માર્ક્સ, મુંબઈ અને અન્ય, [૧૯૯૮] ૮ એસ.સી.સી. ૧). તેથી, સ્વસંચાલનું પાલન કરવું જોઈએ, અલબત્ત, યથોચિત અપવાદોને આધીન રહીને."

યુનાઈટેડ કિંગડમમાં સંવિધાનિક સુધારામાં ડાઉન ઓલિવર, 'અદાલતો અને લોકશાહીના સિદ્ધાંતો, નાગરિકત્વ અને સારા શાસન' શીર્ષક હેઠળ, પાનું ૧૦૫ પર, આ પ્રમાણે જણાવે છે :

તથાપિ, અધિકારઆધારિત અને મર્યાદિત શાસકીય સત્તાવાળી લોકશાહીની આ કલ્પના, અને વિશેષ કરીને લોકશાહીમાં અદાલતોની ભૂમિકા અંગેની આ કલ્પના, ન્યાયાધીશો માટે — તેમજ જનતા માટે — ઊંચા જોખમો સાથે સંકળાયેલી છે. અદાલતો અવિચારી રીતે જાહેર વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે. બ્રોમલી લંડન બરો કાઉન્સિલ વિ. ગ્રેટર લંડન કાઉન્સિલ, [૧૯૮૩] ૧ એ~ ૭૬૮, એચએલ નો કેસ તેનો પરંપરાગત દાખલો છે. હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સે જુએલસીની સસ્તા ભાડાંની નીતિને કાયદાકીય જોગવાઈઓના ખોટા અર્થઘટન પર આધારિત હોવાનું માનીને રદ કરી હતી, પરંતુ એવું કરતાં તેઓએ પોતે જ પરિવહન નીતિનો ગેરસમજ કર્યો હોવાનું તેમ પર આક્ષેપ થયો હતો. અદાલતો નીતિ અને જાહેર વહીવટના નિષ્ણાત નથી — તેથી જ જોએલનો મુદ્દો એવો છે કે અદાલતોએ પોતાની સંસ્થાકીય ક્ષમતાની મર્યાદા બહાર આગળ વધવું નહીં (જોએલ, ૨૦૦૦). આ અભિગમની સ્વીકાર્યતા, ઇન્ટરનેશનલ ટ્રાનઃ. ; પોર્ટ રોથ જુએમબીએચ વિ. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ફોર ધ હોમ ડિપાર્ટમેન્ટ, (૨૦૦૨) ૧૫૮(૨) ૩

ડબ્લ્યુએલઆર ૩૪૪ માં લોઝ એલજેના ચુકાદાઓમાં અને એડમ્સ વિ. લોર્ડ એડવોકેટ, (કોર્ટ ઓફ સેશન, ટાઇમ્સ, ઓગસ્ટ ૨૦૦૨) માં લોર્ડ નિમ્મો સ્મિથના ચુકાદામાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, જેમાં એવા ક્ષેત્રો વચ્ચે ભેદ દોરવામાં આવ્યો હતો જ્યાં વિષયવસ્તુ અદાલતોની નિષ્ણાતતા ક્ષેત્રમાં આવે છે (ઉદાહરણ તરીકે, ફોજદારી ન્યાય, જેમાં સજા નિર્ધારણ અને વ્યક્તિઓની અટકાયતનો સમાવેશ થાય છે) અને એવા ક્ષેત્રો જે લોકશાહી રીતે ચૂંટાયેલા અને જવાબદાર સંસ્થાઓ દ્વારા નિર્ણય માટે વધુ યોગ્ય હતા. જો અદાલતો પોતાની સંસ્થાકીય સક્ષમતાના ક્ષેત્રની બહાર પગલું ભરે, તો સરકાર સંસદ મારફતે એવો કાયદો કરાવીને પ્રતિક્રિયા આપી શકે છે કે જેના દ્વારા અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રને સંપૂર્ણપણે બહાર કરી દેવામાં આવે. આવું પગલું કાયદાના શાસનને દુર્બળ બનાવશે. સરકાર અને લોકમત, મંત્રીઓ વિરુદ્ધ ન્યાયિક સમીક્ષા વાપરતા ન્યાયાધીશોની વૈધતા અંગે પ્રશ્નો ઊભા કરવા લાગી શકે છે અને તેનાથી અદાલતોની સત્તા તથા કાયદાના શાસનને આંચકો પહોંચી શકે છે.

નિષ્કર્ષો :-

અહીં અગાઉ નોંધાયેલા કાયદાના મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો, આક્ષેપિત ચુકાદો પસાર કરતી વખતે, વડી અદાલતે વિચાર કર્યો નહોતો.

હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓમાં, અમને એવું જણાતું નથી કે બોર્ડ અને રાજ્યએ કોઈ એવી ગેરકાયદેસરતા આચરી હતી જે ન્યાયિક સમીક્ષાનો વિષય બની શકતી. અમારી દ્રષ્ટિએ, વડી અદાલતે સ્પષ્ટ ભૂલ કરી હતી કારણ કે તેણે આ બાબત ધ્યાનમાં લીધી નહોતી કે આ કેસમાં થયેલા વિલંબે સમતાને પરાજિત કરી

દીધી હતી. ફાળવણી વર્ષ ૧૯૯૫ માં કરવામાં આવી હતી. રિટ અરજી એક વર્ષ પછી દાખલ કરવામાં આવી હતી. તે સમય સુધી કંપનીએ માત્ર જમીનનો કબજો જ લીધો નહોતો પરંતુ પૂરતું મૂડીરોકાણ પણ કર્યું હતું. આવી પ્રકૃતિનો વિલંબ વડી અદાલતે અતિમહત્વપૂર્ણ ગણવો જોઈએ હતો.

આગળ વધીને, વડી અદાલતે જે વ્યક્તિઓની જમીનોનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે, તેમની તરફથી આ મામલામાં થયેલા વિરોધના તથ્યને ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ હતું. માત્ર એટલા માટે કે જમીનોના અધિગ્રહણ થતાં જ તે રાજ્યમાં નિહિત થઈ ગઈ છે, તેનાથી માત્ર એટલો અર્થ થતો નથી કે જેમની જમીનોનું અધિગ્રહણ કરવામાં આવ્યું હતું, તે વ્યક્તિઓને ફાળવણી મેળવવામાં કોઈ હિત ન હતું. અહીંના અપીલકર્તાઓ દ્વારા આ સંદર્ભે ઉઠાવવામાં આવેલા વિશિષ્ટ દાવાઓને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રતિવાદીના વાદલાયક હક્કને વિચારણા હેઠળ લેવો જોઈએ હતો.

અતિશય ઉતાવળ પણ એવી બાબત છે કે જે પોતે જ ન્યાયિક પુનરીક્ષણની સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટેનો આધાર બની શકતી નથી, જો સુધી તેને દુર્ભાવનાપૂર્ણ હોવાનું માનવામાં ન આવે. આવા મામલાઓમાં જરૂરી બાબત ફાળવણી માટે લેવાયેલ સમય નથી, પરંતુ કાર્યવાહી કઈ રીતે કરવામાં આવી તે છે. અદાલત, આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે, નિર્ણયના ગુણદોષ સાથે સંબંધિત નથી, પરંતુ નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા સાથે સંબંધિત છે. કોઈ કાનૂની દુર્ભાવના કરવામાં આવી હોવાનું કોઈ નિષ્કર્ષ ન હોય ત્યારે, વિવાદિત જમીન ફાળવણીમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકાય તેમ નહોતો. માત્ર એટલું જ જોવું જરૂરી હતું કે કાર્યવાહી દરમિયાન ન્યાયસંગત વર્તન થયેલું હતું કે નહીં.

પ્રશ્ન કે પ્રશાસનિક નિર્ણય લેતાં કોઈ અયોગ્ય ઉતાવળ દર્શાવવામાં આવી છે કે કેમ, મૂળરૂપે હકીકતનો પ્રશ્ન છે. રાજ્યએ બ્યુરોક્રસીમાં સામાન્ય રીતે પ્રચલિત લાલફીતાશાહી દૂર કરવાની દ્રષ્ટિએ સિંગલ વિન્ડો સિસ્ટમની નીતિ અમલમાં મૂકી હતી. જે નિર્ણય યોગ્ય વિચારવિમર્શ બાદ અને મનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરીને લેવામાં આવ્યો હોય, તે રાજ્ય અને બોર્ડ તરફથી અયોગ્ય ઉતાવળ કરવામાં આવી હતી એ આધાર પર કાયદાકીય ક્ષેત્રથી દૂષિત છે એવું માનવામાં આવી શકતું નથી. (જુઓ બેંગલોર મેડિકલ ટ્રસ્ટ વિ. બી.એસ. મુદપ્પા અને અન્ય, [૧૯૯૧] ૪ એસ.સી.સી. ૫૪ અને ફાઈઝર લિ. વિ. મઝદૂર કોંગ્રેસ અને અન્ય, [૧૯૯૬] ૫ એસ.સી.સી. ૬૦૯.

ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, અમારું એવું મત છે કે આક્ષેપિત ચુકાદો ટકી શકતો નથી અને તદનુસાર તે રદ કરવામાં આવે છે. આ અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ અંગે કોઈ આદેશ નથી.

અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે .

વિષય:- કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૬૬ હેઠળ સિંગલ વિન્ડો પદ્ધતિ દ્વારા ઔદ્યોગિક જમીનની ફાળવણી, રાજ્યના નીતિગત નિર્ણયો અને કાનૂની પરામર્શની વૈધતા; તેમજ વિલંબથી દાખલ કરાયેલી જાહેર હિતની અરજીમાં ન્યાયિક પુનર્વિલોકન અને અદાલતી હસ્તક્ષેપની સીમાઓ.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.